

1 jaar

De
bouw
agenda

Nog 8.000
werkdagen
te gaan
tot 2050

A vertical line on the left side of the page, consisting of a thin teal line and a thicker black line. Two circles are positioned on the black line: a teal one at the top and a black one below it.

De
bouw
agenda

**Nog 8.000
werkdagen
te gaan
tot 2050**

Inleiding

Nog 8.000 werkdagen te gaan tot 2050

De Bouwagenda is ruim een jaar geleden van start gegaan. Doel is om te komen tot een ambitieus vernieuwingsprogramma voor de bouwsector waarin de uitdagingen op het gebied van energie, klimaat en grondstoffen vooropstaan. De opgave is torenhoog. Uit de internationale klimaatuitspraken volgt dat alle bestaande gebouwen voor 2050 CO₂-neutraal moeten worden. Daarbovenop komt het besluit van het kabinet om het Nederlandse gasgebruik versneld af te bouwen. Dit maakt de verduurzaming van onze gebouwde omgeving nóg urgenter.

Alleen door een revolutie in denken en uitvoeren kunnen we de doelstellingen behalen.

Het jaar 2050 lijkt ver weg, maar is schrikbarend dichtbij als we ons realiseren dat er nog slechts 8.000 werkdagen zijn om 7,5 miljoen woonhuizen en circa 500.000 overheids- en kantoorgebouwen, winkels en scholen te verduurzamen. Dit betekent een gemiddelde van duizend gebouwen per dag, terwijl op dit moment de dagelijkse productie slechts enkele tientallen is. Elke dag groeit de achterstand. Als we in dit tempo doorgaan, bereiken we onze doelstellingen niet in 2050, maar in 2350. We moeten dus versnellen en opschalen, niet morgen maar vandaag!

Toch zijn we optimistisch over de haalbaarheid van de doelstellingen. Het bewustzijn dat de mensheid geen keus heeft als we onze planeet 'gezond' aan de volgende generaties willen nalaten, groeit met de dag. Dit geldt ook voor het enthousiasme om mee te werken en bij te dragen aan de doelstellingen van De Bouwagenda. Om dit enthousiasme te stimuleren en in daden om te zetten, zullen we juridische, financiële en technische belemmeringen moeten wegnemen. Bovendien is een innovatieversnelling een absolute voorwaarde. Alle betrokkenen zullen zich realiseren dat een normale evolutionaire ontwikkeling volstrekt onvoldoende is. Alleen door een revolutie in denken en uitvoeren kunnen we de doelstellingen behalen.

Die cultuurverandering in de sector begint zich steeds duidelijker af te tekenen. Betrokken partijen –overheid, kennisinstellingen en bedrijfsleven – weten elkaar binnen De Bouwagenda te vinden. Ze staan niet meer tegenover elkaar, maar zitten naast elkaar aan tafel om gezamenlijk tot oplossingen te komen voor grote maatschappelijke uitdagingen. Ze komen tot nieuwe vormen van aanbesteding en marktconsultaties, waarbij de creatieve kracht van de sector optimaal wordt benut. De Bouwagenda initieert, maar haakt ook in op lopende initiatieven, jaagt aan, probeert vastgelopen trajecten los te trekken, brengt expertise, ervaring en bestuurlijke doorzettingsmacht in en zorgt voor extra draagvlak vanuit het brede netwerk. Zo is De Bouwagenda de motor achter de grote veranderingen in de gebouwde omgeving en weet zij betrokken partijen daartoe te mobiliseren.

De opgave is complex. Naast de doelstelling om de gebouwde omgeving geheel CO₂-neutraal te maken, heeft de overheid ook besloten dat de gehele gebouwde omgeving voor 2050 circulair moet zijn. Het betekent dat we onze gebouwen en infrastructuur zo gaan ontwikkelen dat alle materialen en grondstoffen herbruikbaar of biobased zijn en we geen fossiele energiebronnen meer gebruiken. De Bouwagenda heeft de opdracht gekregen ook voor deze doelstelling een agenda te ontwikkelen en de wettelijke, technische en financiële barrières voor het realiseren hiervan in kaart te brengen en te slechten.

Een van de belangrijkste voorwaarden voor het slagen van De Bouwagenda, is draagvlak bij alle betrokkenen. Het is verheugend dat zoveel stakeholders in de bouw zijn toegetreden tot de Bouwcoalitie, die de ruggengraat van onze organisatie vormt. Van daaruit zijn reeds in een vroeg stadium Road Map- en themacoalities gevormd. In deze coalities zijn de voorwaarden voor het bereiken van de doelstellingen besproken, de hindernissen geïdentificeerd en voorstellen aan het nieuwe kabinet geformuleerd. In een enkel geval is de basis gelegd voor een breed gedragen convenant. Ook komen er vanuit onze partners talloze projecten en initiatieven voort die kunnen bijdragen aan onze doelstelling. Uiteraard steunt De Bouwagenda deze initiatieven van harte wanneer ze gericht zijn op innovatie en schaalvergroting, onmisbaar voor het realiseren van de doelstellingen van De Bouwagenda. Het is de taak van De Bouwagenda om deze 'stip op de horizon' constant in het vizier te houden.

In het eerste jaar van bestaan hebben we veel stappen gezet op weg naar de buitengewoon ambitieuze doelstellingen van De Bouwagenda. We hebben dit gedaan met steun van vele organisaties en personen. Zonder hen was en is het onmogelijk de noodzakelijke revolutie te realiseren. Ook de komende jaren zal deze steun essentieel zijn. We realiseren ons dat we van alle betrokkenen veel vragen, maar rekenen op een ieders blijvend enthousiasme en inzet.

Inhoudsopgave

Nog 8.000 werkdagen te gaan tot 2050 (Inleiding) – 2

1. Wat heeft De Bouwagenda in het afgelopen jaar bereikt? – 8

2. Speerpunten voor de komende periode – 14

- Een substantiële impuls voor kennis en innovatie – 15
- Een breed aanvaarde digitaliseringstandaard – 16
- Een radicaal ander aanbestedingsbeleid – 16
- Een breed gedragen Human Capital Agenda – 17

3. Hoe staat het met de Road Maps? – 20

- Bruggen & sluisen – 22
- Toekomstbestendige waterhuishouding – 25
- Energieinfrastructuur – 28
- Particuliere woningvoorraad – 31
- Gereguleerde huurwoningen – 36
- Vervanging en nieuwbouw – 39
- Bestaande hoogbouw – 41
- Verduurzaming scholen – 42
- Wonen en Zorg – 46
- Transformatie/renovatie/multifunctioneel gebruik – 49
- Aardbevingen – 52

4. Hoe staat het met de overkoepelende thema's? – 58

- Samenwerken vanuit vertrouwen – 62
- Wet- en regelgeving (Aanbesteden) – 65
- Digitalisering en informatisering – 68
- Human Capital – 71
- Ontwerpen vanuit een integrale visie – 74
- Circulaire bouweconomie – 77

Interviews – x

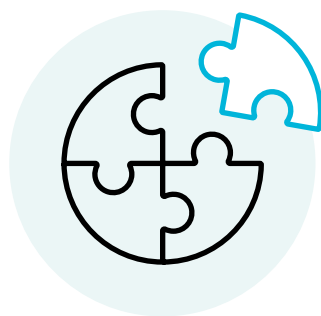
- Carolien Gehrels – 12
- Marco Pastors – 18
- Lindy Molenkamp – 34
- Dick van Hal – 56
- Doekle Terpstra – 60

O

H1

**Wat heeft
De Bouwagenda
in het afgelopen
jaar bereikt?**

In de kabinetsbrief van 29 november 2016 hebben de drie voormalige ministers van Economische Zaken, voor Wonen en Rijksdienst, en van Infrastructuur & Milieu in samenspraak met de bouwsector ‘De Bouwagenda’ geïnitieerd. Als antwoord hierop hebben vertegenwoordigers vanuit alle onderdelen van de bouwsector, overheid, kennisinstellingen en maatschappelijke groepen in een unieke, open dialoog een plan van aanpak opgesteld. De Taskforce Bouwagenda is aangesteld om hierin te motiveren, leiding en sturing te geven, te faciliteren, te organiseren, aan te jagen, te verbinden en de institutionele voorwaarden te scheppen.

Sinds de presentatie van De Bouwagenda op 28 maart 2017 aan de ministers Plasterk (Binnenlandse Zaken) en Kamp (Economische Zaken) en Jan Hendrik Dronkers (namens het Ministerie van Infrastructuur & Milieu) is er veel gebeurd. De Taskforce, ondersteund door het Programma-bureau, heeft zich sterk ingespannen om leiding te geven aan het Bouwagenda-proces. De leden van de Taskforce tonen een grote mate van bereidheid om hun kennis en doorzettingskracht in te zetten. Ze hebben zitting vanuit hun eigen deskundigheid en maatschappelijke rol, en zijn niet vanuit hun achterban benoemd. Daardoor is de Taskforce in staat om onafhankelijk te opereren en doorbraken

te forceren. Daarbij legt hij verantwoording af aan de Bouwcoalitie, die het kloppend hart vormt van De Bouwagenda. Dit gremium bestaat inmiddels uit meer dan vijftig vertegenwoordigende partijen vanuit bedrijfsleven, overheid, kennisinstellingen en vakbonden. Van hieruit ontstaan de coalities die invulling geven aan de concrete uitwerking van De Bouwagenda.

Gedurende de eerste fase van ons bestaan hebben we de opgaven in kaart gebracht en geordend in elf Road Maps en zes thema's. Vervolgens zijn we aan de slag gegaan om de belangrijkste hindernissen weg te nemen. We hebben er veel energie

ingestoken om in het regeerakkoord aandacht te vragen voor deze belemmeringen en de 'uitrol' van De Bouwagenda mogelijk te maken. Dit doel is in belangrijke mate bereikt. Belangrijke passages in het regeerakkoord 'Vertrouwen in de toekomst', dat op 10 oktober 2017 werd gepresenteerd, zijn:

- het inzetten van een deel van de verhuurdersheffing voor versnelde verduurzaming van de huursector;
- het wettelijk mogelijk maken van objectgebonden financiering;
- de grote nadruk op het verduurzamen van de gebouwde omgeving door het vastleggen van concrete aantallen die in deze kabinetsbrief-periode gerealiseerd moeten worden;
- het benoemen van De Bouwagenda als intermediair voor innovatie in de bouw;
- aandacht voor het personeelstekort en de arbeidsproductiviteit in de bouw en de noodzaak van 'een leven lang leren'.

Belangrijk is bovendien dat het nieuwe kabinet het wetsvoorstel "Voortgang Energietransitie" (Wet VET), zodanig heeft aangepast, dat de netwerken een belangrijke rol kunnen spelen bij het grootschalig verduurzamen van de particuliere woningen.

We zijn verheugd dat De Bouwagenda op deze wijze in het regeringsbeleid is verankerd. Er is een groot gevoel van urgentie bij het nieuwe kabinet, dat gepaard gaat met bereidheid de wet- en regelgeving aan te passen en substantiële geldmiddelen ter beschikking te stellen om de verduurzaming te realiseren. Dit komt onder meer tot uiting in de instelling van de sectortafels, die voor 1 juli 2018 advies moeten uitbrengen over het nieuwe Klimaat- en Energieakkoord, als opvolger van het huidige Energieakkoord. De Bouwagenda heeft een prominente positie gekregen aan de sectortafel Gebouwde Omgeving, waar door vele betrokken organisaties en instanties afspraken gemaakt moeten worden om de grootschalige verduurzamingsoperatie in de bouw te realiseren. Het spreekt voor zich dat in de gesprekken aan de sectortafel dankbaar gebruikgemaakt wordt van het voorwerk dat door De Bouwagenda verricht is. De conclusie mag zijn dat er op het gebied van beleidsvoorstellen, bewustwording en regelgeving veel is bereikt. Het is nu zaak om te komen tot concrete uitvoering. De partners van De Bouwagenda willen daar de komende periode vol op inzetten.

‘Innovatie heeft een tijd en plaats nodig’

Carolien Gehrels

Boegbeeld van het Ontwerp- en Ontwikkelplatform

Bij het duurzaam, klimaatbestendig en circulair maken van de gebouwde omgeving komt een groot aantal maatschappelijke opgaven samen. Het CO₂-neutraal maken van woningen en kantoren, een nieuwe energie-infrastructuur, slimme mobiliteitsoplossingen, een goede waterhuishouding en nog vele andere thema's komen aan de orde. Hoe doen we dat zo innovatief en integraal mogelijk? Om antwoord te geven op die vraag werkt een team van deskundigen binnen De Bouwagenda aan de opzet van een Ontwerp- en Ontwikkelplatform.

Boegbeeld van het platform is Carolien Gehrels, voormalig wethouder van Amsterdam en tegenwoordig werkzaam bij Arcadis. Vanuit de Taskforce Bouwagenda zijn BAM-topman Rob van Wingerden en architect Ben van Berkel betrokken.

Gehrels: “Kijk bijvoorbeeld naar Amsterdam, daar komt een aantal grote uitdagingen samen. De druk op de woningmarkt is er enorm, daar moet echt iets gebeuren. Dat betekent dat we de nieuwbouw van woningen moeten versnellen, de stad verder verdichten, sporen overkluisen. Maar we hebben het niet alleen over stenen, we willen ook een duurzame, klimaatbestendige en circulaire stad. Technologisch is er veel mogelijk, maar hoe zorgen we dat dit alles in de planfase wordt meegenomen? Daar is het Ontwerp- en Ontwikkelplatform voor bedoeld.”

Het platform is een tool die ontwerpers en ontwikkelaars kunnen toepassen op concrete locaties en projecten. Experts vanuit verschillende disciplines, zoals bouwers, architecten, ingenieurs, en experts vanuit verschillende thema's als duurzaamheid, energietransitie, infrastructuur en mobiliteit, kunnen hierin samenwerken. De kruisbestuiving tussen de verschillende disciplines die in het platform samenkomen, creëert slimme oplossingen die binnen de koker van de eigen discipline niet tot stand zouden komen.

“Innovatie moet een tijd en plaats hebben. Met onze integrale programmatische aanpak creëren we die. Al vind ik het woord 'integraal' een beetje versleten term. Het suggereert dat iedereen overal verstand van moet hebben. Maar het is beter als iedereen zich beperkt tot waar 'ie goed in is. Mensen praten vaak het langst over dingen die ze niet begrijpen. De kunst is om ieder in zijn eigen rol te laten en met elkaar iets nieuws te maken.”

Een ideale basis voor het platform zijn volgens Gehrels de Sustainable Development Goals van de Verenigde Naties. Dit zijn de duurzame ontwikkelingsdoelen waar 193 landen, inclusief Nederland, zich aan hebben verbonden. “Dan hebben we het over zaken als een duurzame en betaalbare energievoorziening, goede werkgelegenheid en economische groei, innovatie en goede infrastructuur, maar ook sociale gelijkheid en goed onderwijs. Een mooie checklist waaraan elk project binnen De Bouwagenda moet voldoen. Het is van belang dat we allemaal dezelfde taal spreken.”

De komende periode selecteert het platform een twaalfal projecten waarin de nieuwe aanpak wordt gehanteerd. Dat kunnen grote, complexe gebiedsontwikkelingen zijn, maar ook compacte kleinschalige projecten. Voor elk project wordt een atelier ingericht waarbinnen een inventarisatie plaatsvindt van de relevante maatschappelijke opgaven en benodigde disciplines. Een eerste concreet project is de toekomstige Sluisbuurt op het Zeeburgereiland in Amsterdam. Dat wordt een duurzame, groene wijk met een unieke ligging aan het water en een korte afstand tot het centrum. Er komen 5.500 woningen in een nieuw woonmilieu, in een mix van lage- en hoge gebouwen.

“We werken toe naar een methodiek die kwalitatief hoogstaand, opschaalbaar en herhaalbaar is. Sluisbuurt moet een voorbeeldproject worden dat we kunnen herhalen in andere delen van het land. Natuurlijk kent ieder gebied zijn eigen dynamiek, maar toch kunnen we veel meer van elkaar leren. Amsterdam heeft wel vaker complexe ontwikkelingen gerealiseerd, maar daar hebben we wel 30 jaar over gedaan. Het is heel moeilijk om integraal naar de stad te kijken en de verbinding te zoeken tussen systemen, die samen zorgen dat een stad goed draait. Functionaliteiten als mobiliteit, watermanagement (rainproof, andere waterbestendige programma's), huisvesting, grondstoffen-verwerking en energie. Onderliggende vraag is: hoe organiseer je alle circulaire aangelegenheden in de stad?”

Een andere uitdaging is volgens Gehrels het inzetten van digitale technologie. “Hoe gebruik je digitale techniek bij bijvoorbeeld wegonderhoud? Bijvoorbeeld voor de renovatie van de Zuidas. Een op de drie weggebruikers is er straks vanwege de bouw. Kun je die op andere momenten laten rijden dan de medewerkers van de universiteit of de bank? Van 2018 tot 2028 gaat de Zuidas op de schop en moet veel verkeer omgeleid worden. Welk verkeer en waarom is door digitale technologie beter te managen en door informatievoorziening beter te sturen. Andere vraag die bijdraagt aan een deel van de oplossing: hoe zorg je voor optimaal gebruik van de vrachtwagens, zodat ze niet half of driekwart leeg rondrijden? Dit is niet alleen inefficiënt, slecht voor het milieu, maar op de langere termijn ook slecht voor de concurrentiepositie van Nederland en voor de belasting van het drukke wegennet.”

H2

Speerpunten
voor de komende
periode

In de komende periode is het van belang om meters te maken met de verduurzaming van de gebouwde omgeving. Het kabinetsdoel is om tot 2030 in Nederland 70 megaton CO₂ te besparen en in 2050 geheel CO₂-neutraal te zijn. Daarbovenop komt het recente kabinetsbesluit om de gaswinning in Groningen zo snel mogelijk geheel af te bouwen. Het terugdringen van het gasgebruik in de gebouwde omgeving krijgt prioriteit. Dit maakt uitvoering van De Bouwagenda extra urgent.

Bij de uitvoering van een aantal Road Maps, zoals de verduurzaming van de woningbouw en van de scholen, zal het accent sterk liggen op de afspraken die aan de sectortafel Gebouwde Omgeving gemaakt moeten en zullen worden. Aan de overige Road Maps en de overkoepelende thema's zal de komende tijd voortvarend gewerkt worden. Inzet is en blijft: een radicale vernieuwing van de bouwsector zonder welke de noodzakelijke versnelling, schaalvergroting, kwaliteitsverbetering en kostenverlaging niet mogelijk zijn.

Daarbij zien we een aantal speerpunten voor de komende periode:

Een substantiële impuls voor kennis en innovatie

De benodigde opschaling en versnelling van het verduurzamingsproces is met de huidige manier van werken eigenlijk niet te realiseren. Er is dringend behoefte aan nieuwe, innovatieve technieken, producten en processen. Een van de prioriteiten van De Bouwagenda voor de komende periode is daarom het opzetten van een innovatie- en kennisinfrastructuur voor de bouwsector. Dit is in lijn met het regeerakkoord, dat een innovatieprogramma aankondigt, "gericht op vernieuwing en verbetering van producten en diensten in de gebouwde omgeving en waarborging van de

kwaliteit van de uitvoering”, dat moet leiden tot kostenreductie.

Onder de kennisinfrastructuur in de bouwsector wordt het geheel van kennisontwikkeling verstaan: fundamenteel, toegepast en praktijkgericht onderzoek, experimenten en proefprojecten, praktijkrichtlijnen, standaarden en normen, opleiding en nascholing. De intermediaire kennisinstellingen richten zich vooral op (de ondersteuning bij) het opstellen van richtlijnen, normen en standaarden, op de ontwikkeling van informatiesystemen en op het ontwerpen en begeleiden van processen, zoals vraagarticulatie, experimenten en evaluaties.

Binnen de bestaande kennisinfrastructuur (en zeker bij de intermediaire kennisinstellingen) komt langetermijnonderzoek en meer radicale innovatie maar moeizaam en beperkt tot stand. De bouwsector moet zich organiseren om gebruik te kunnen maken van de faciliteiten van de Topsector-methodiek. Daarbij kan onder andere worden aangesloten op het bestaande TKI Urban Energy en de in het regeerakkoord aangekondigde sterkere focus van de Topsectorenaanpak op de economische kansen van grote maatschappelijke thema's zoals energietransitie en duurzaamheid. Er is in de bouw geen landelijk geaccepteerd innovatie-instituut, terwijl de innovatiebehoefte enorm groot is. De ontwikkeling van een publiek-prievaat programma voor de ontwikkeling van de volgende generatie materialen, technieken en aanpakken, moet derhalve stevig worden ingezet. De Bouwagenda zal zich hiervoor in de komende periode met kracht inzetten.

De intentie van De Bouwagenda is om samen met het bedrijfsleven, TNO en de 4TU's (de Technische Universiteit Eindhoven, de Technische Universiteit Delft, de Universiteit Twente, en de Universiteit Wageningen) een dergelijke innovatie-infrastructuur te ontwikkelen. Dit betekent dat de bouw een 'Triple Helix' of 'gouden driehoek' creëert, die in de Topsectoren succesvol is gebleken. Deze structuur heeft uitsluitend bestaansrecht wanneer het bedrijfsleven zich hieraan committeert. Commitment is niet alleen een betrokkenheid en medeverantwoordelijkheid voor het

innovatieprogramma. Commitment betekent ook financiële betrokkenheid van marktpartijen. Dit is een voorwaarde om in aanmerking te komen voor de PPS-subsidie, zoals die door het Ministerie van EZK aan projecten toegekend wordt.

Een breed aanvaarde digitaliseringstandaard

Er zijn in de bouwbranche vele initiatieven voor digitalisering. Deze hebben echter nog niet geleid tot een algemene digitaliseringstandaard, die breed aanvaard en erkend wordt door de opdrachtgevers en opdrachtnemers in het aanbestedingsproces. Om innovatie te bevorderen en om een circulaire bouweconomie mogelijk te maken, is deze digitalisering een absolute voorwaarde. De Bouwagenda zet zich in om in een gezamenlijk project tussen grote opdrachtgevers, als Rijkswaterstaat, Rijksvastgoedbedrijf en ProRail enerzijds en de bouw-, installatie- en ingenieursbranches anderzijds een tijdpad naar volledige digitalisering van het aanbestedingsproces af te spreken.

Een radicaal ander aanbestedingsbeleid

De huidige wijze van aanbesteden leidt nog te zeer tot gunning op basis van laagste prijs, in plaats van op aspecten als samenwerkingscompetenties en innovatievermogen. Overheden spelen hier als belangrijkste opdrachtgever van de bouw een cruciale rol. We willen samen met hen toewerken naar een nieuw systeem van aanbesteden, met de volgende uitgangspunten:

Programmatisch realiseren

Overheids-opdrachtgevers spreken af de maatschappelijke opgaven op het gebied van verduurzaming, circulair, klimaatadaptiviteit en grootschalige renovatie/vervanging programma-tisch te gaan realiseren en de marktbenadering daarop af te stemmen.

Launching customer

Overheids-opdrachtgevers zullen vorm geven aan hun rol als launching customer, door ten minste 2,5% van hun inkoopvolume te besteden aan de ontwikkeling van de volgende generatie materialen en technieken. Start-ups en scale-ups zullen zo mogelijk een voorkeursbehandeling krijgen.

Innovatie en samenwerking centraal

Bij overheidsaanbestedingen zal de focus op de laagst mogelijke prijs, vervangen worden door een focus op innovatie en samenwerking. Partners worden geselecteerd op basis van hun innovatief vermogen en hun competenties om in samenwerking meerwaarde te realiseren. De procesgang wordt open en transparant.

Een breed gedragen Human Capital Agenda

Menselijk kapitaal is een beslissende factor bij de uitvoering van De Bouwagenda. Om de opgaven die er liggen toekomstgericht, circulair en duurzaam te kunnen realiseren, zullen er voldoende geschoolde medewerkers moeten zijn die beschikken over deels nieuwe competenties en kennis. Op de korte termijn is de komende vijf jaar 40.000 man/vrouw nodig om uitstroom van oudere werknemers in de bouw op te vangen. Dit komt bovenop de 70.000 vakmensen die sinds de economische crisis de bouw hebben verlaten. Daarnaast zijn bijna 70.000 vakmensen in de bouw- en installatiebranche in 2020 niet meer voldoende gekwalificeerd.

Om tot voldoende gekwalificeerd personeel te komen, moet de hele sector gaan investeren in de kwaliteit van productie en vakmanschap, een excellente opleidings- en onderwijsinfrastructuur, opleidingen flexibel en vraaggestuurd maken, de vraagarticulatie verankeren en het inzetten op kennisontwikkeling en competenties. Hiervoor is een sectorbrede 'revolutie' nodig, waarin bedrijfsleven, kennispartners, overheden, beroepsonderwijs en de bonden samen komen tot een Human Capital Agenda voor de Bouw, waarin de toekomstige opgaven samen opgepakt worden. Human Capital in relatie tot de energietransitie en het Klimaatakkoord dient hierin politiek verankerd te worden. Hierbij zorgen we voor een goede aansluiting op het Nationaal Skills Akkoord, zoals benoemd in het regeerakkoord.

A portrait of Marco Pastors, a middle-aged man with grey hair, wearing a grey suit, white shirt, and dark tie. He has his arms crossed and is looking directly at the camera. The background is a plain, light grey color.

‘Met name op het vlak van verduurzaming van woningen en scholen kunnen we elkaar versterken’

Marco Pastors

Directeur van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid

In het Nationaal Programma Rotterdam Zuid werken Rijk, gemeente, onderwijs, zorginstellingen en bedrijfsleven samen aan de verbetering van Rotterdam-Zuid. Sinds december 2017 werkt het Nationaal Programma ook samen met De Bouwagenda. “Met name op het vlak van verduurzaming van woningen en scholen kunnen we elkaar versterken”, aldus Marco Pastors, directeur van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid.

“We bevinden ons nu net in het zevende jaar van de twintig jaar dat het Nationaal Programma Rotterdam Zuid duurt. Op dit moment zien we een begin van verbetering. Zo krijgen onze kinderen hogere schooladviezen en kiezen zij meer voor zorg- en techniekopleidingen. De nieuwbouw van woningen is op gang. Daarnaast pakken we de drugseconomie aan. Ten slotte is ook de trend qua bijstandsuitkeringen in Rotterdam-Zuid beter dan die van de rest van het land en de grote steden”, vertelt Pastors.

Bouwcoördinator

Verandering vergt tijd, beseft Pastors zich maar al te goed. “De eerste paar jaar ben je vooral bezig met invoering van afgesproken interventies. De resultaten volgen pas daarna.” Daarbij werd in Rotterdam-Zuid eerst ingezet op sociale verbeteringen, zoals scholing, hulpverlening en werk. Nu komt ook de aanpak van woningen in een versnelling. “Na een paar jaar kwamen we erachter dat onze corporaties wel plannen maakten, maar dat het realisatiepercentage heel erg laag was, slechts 40%. Goede sturing, ook vanuit onszelf of de gemeente ontbrak. Daarom hebben we in 2014 weer een bouwcoördinator ingevoerd. Deze moet ervoor zorgen dat er genoeg plannen zijn die bovendien volgens schema worden uitgevoerd. Met als resultaat dat we nu 100% op schema liggen met alle geplande sociale woningrepen.”

Verduurzaming

Verduurzaming van woningen vindt in Rotterdam-Zuid nog nauwelijks plaats. “Die slag willen we nu samen met De Bouwagenda gaan maken. In ons gebied woont 1,2% van de Nederlanders, het is daarmee een gebied van betekenis. Tegelijkertijd kennen wij alle partijen die een rol spelen bij de uitvoering, zoals investeerders, aannemers, projectontwikkelaars en corporaties. Daarmee zijn wij voor een landelijk initiatief als De Bouwagenda belangrijk, maar dat geldt ook omgekeerd: alles wat de Bouwagenda kan bieden, kunnen wij in ons gebied zeker gebruiken.” Die samenwerking met De Bouwagenda richt

zich volgens Pastors op twee onderwerpen: duurzame schoolgebouwen en duurzame woningbouw en woningverbetering. “Het gaat hierbij om zowel bestaande bouw als nieuwbouw, in het particuliere en sociale segment. We hebben in beide categorieën twee ambities: een deel van de voorraad serieus verbeteren en geschikt maken voor de toekomst en een deel vervangen door nieuwbouw. Dat is meteen een kans om iets duurzaam neer te zetten.”

Uiterst haalbare

Met woningcorporaties bestaan in Rotterdam-Zuid tot en met 2021 scherpe plannen op het vlak van nieuwbouw en renovaties. “Die projecten zijn ook al gefinancierd. En dat is meteen het grote voordeel voor De Bouwagenda. Wij kunnen heel precies met elkaar bekijken wat er extra bij zou moeten per project om het ambitieniveau van het kabinet te bereiken. Daar zou een deel van die 300 miljoen per jaar (die de regering vanaf 2018 jaarlijks uittrekt om de uitstoot van CO2 terug te dringen, red.) naartoe kunnen. Vanaf juni dit jaar pakken we in samenwerking met De Bouwagenda de eerste circa negenhonderd woningen aan. “Het is mooi dat wij daar ook een soort norm voor Nederland van kunnen maken, voor corporaties in de rest van het land.”

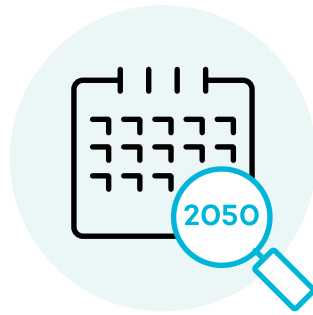
Onderwijshuisvesting

Rotterdam-Zuid zet daarnaast in op verduurzaming van de onderwijshuisvesting. Dit vergt volgens Pastors echter een forse investering van de gemeente. Bovendien zien schoolbesturen vaak op tegen de daarmee samenhangende huurverhoging. “Terwijl er ook investeerders zijn die bereid zijn om in de verduurzaming van scholen te investeren. Zij willen dan wel met de schoolbesturen goede afspraken kunnen maken over hoelang ze die gebouwen gaan gebruiken, want anders is de kans dat de investering niet terugverdiend wordt te groot. En ook daarvoor zitten wij weer op de goede plek, want in het Nationaal Programma zitten ook schoolbesturen aan tafel”, besluit Pastors.

H3

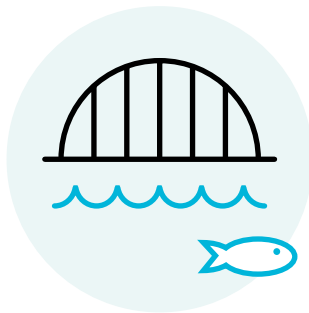
Hoe staat het met de **Road Maps?**

De Bouwagenda bestaat uit elf Road Maps en zes dwarsdoorsnijdende, overkoepelende thema's. Zij hebben tot doel een doorbraak in de bouw te realiseren met het oog op innovatie, de kwaliteitssprong alsmede de beoogde schaal- en efficiencyvergroting. Op de specifieke Road Maps zijn de volgende resultaten behaald:

Road Map 1

Bruggen & sluisen

In Nederland zijn ongeveer 40.000 bruggen en viaducten en 137 sluizen die vooral in het bezit zijn van de overheid. Wanneer ook alle kleine kunstwerken worden meegeteld, zijn het er misschien wel 100.000. Veel van deze kunstwerken zijn in de zestiger en zeventiger jaren van de vorige eeuw gebouwd. In de afgelopen jaren zijn diverse kunstwerken aangepast of vernieuwd, omdat de functie veranderde. De periode is aangebroken dat vele van die 40 tot 50 jaar oude kunstwerken moeten worden vervangen, omdat onder het huidige gebruik het einde van de levensduur nadert.

Afgelopen jaar: de opgave in beeld

In november 2017 is een Bouwagenda-Werkconferentie gehouden waar voor de eerste keer een doorsnede van alle infrastructuureigenaren elkaar lieten zien welk zicht zij op hun infra-eigendommen (hun 'assets') hebben. Vertegenwoordigers van enkele gemeentes, provincies, waterschappen, ProRail en Rijkswaterstaat gaven een open inkijk hoe zij hun vervangingsopgave in kaart hebben gebracht. Op veel plekken blijkt men er goed zicht op te hebben, maar vele infra-eigenaren staan hierbij nog aan het begin. Het instrument 'Nota Kapitaalgoederen' wordt hiervoor soms gehanteerd, maar de toepassing is nog wisselend en vrijblijvend. Op de YouTube-film "21e-eeuwse oplossingen voor 20e-eeuwse bruggen" (zie www.debouwagenda.com) heeft voortrekker Lindy Molenkamp van de Provincie Overijssel op deze Werkconferentie laten zien welke uitdagingen er liggen, die door alle aanwezigen werden onderschreven:

- Weten wij wel zeker dat al onze bruggen veilig zijn voor het feitelijke gebruik, en kennen wij dit feitelijke gebruik?
- Hebben wij zicht op wanneer deze bruggen aan vervanging toe zijn?
- Hoe voorkomen we dat we veel te vroeg dan wel veel te laat gaan vervangen?
- En als we moeten gaan vervangen: hebben we dan genoeg mensen en middelen, hoe maken we onze bruggen dan energieneutraal, hoe bouwen we ze dan 'circulair' en welke eisen gaat de klimaatadaptatie eraan stellen?
- Hoe krijgen we het zo geprogrammeerd en gebudgetteerd dat de huidige verwachte piek gaat uitvlakken en ook wat naar achteren in de tijd schuift?
- Kunnen we die vervangingsopgave zodanig in de markt zetten dat door schaalgrootte efficiencyverhoging en innovatie wordt aangemoedigd en mogelijk wordt?
- Hoe kunnen we de huidige versnipperde kennis bij de vele infra-eigenaren, bouwers, installateurs, ingenieursbureaus, producenten en kennisinstituten ontsluiten en door kennisdeling gaan vermenigvuldigen?
- Hoe zorgen we dat alle infra-eigenaren deze uitdagingen als urgent ervaren?

Deze rode draad is toepasbaar voor alle soorten van kunstwerken.

- Hoe krijgen we deze langetermijnuitdaging goed op de politieke agenda's die veelal voor een periode van slechts vier jaar worden opgesteld?
- Hoe gaan we om met onzekerheden?

Rode draad

De 'rode draad' van deze Road Map wordt nu als volgt gezien:

1. Bovengenoemde uitdagingen moeten stuk voor stuk worden omgezet in heldere ambities. De verbinding met de overkoepelende thema's, zoals Human Capital en Circulair Bouwen, is evident.
2. Er is behoefte aan een gezamenlijke Kennisagenda die in ieder geval ingaat op de volgende zaken: verder onderzoek naar feitelijk optredende belastingen en hun invloed op de diverse soorten constructies, vertaling hiervan in aangepaste normen, de rol van de dwarskrachtcapaciteit, een standaard benadering van assetmanagement en levensduur-analyse, en richtlijnen voor energieneutraal en circulair bouwen en in stand houden.
3. De eerste batches 'Regionaal gebundeld aanbestede kunstwerken die uitnodigen tot innovatie' moeten in een goede procesaanpak in de markt worden gezet. Enkele opdrachtgevers (Provincie Noord-Holland, Provincie Overijssel en Rijkswaterstaat) zijn hiertoe als eersten bereid en hebben al enkele batches in ontwikkeling.
4. De Nota Kapitaalgoederen moet worden doorontwikkeld om een nuttig instrument te worden dat elke infra-eigenaar stimuleert om inzicht te krijgen in zijn eigen 'assets' om daar vervolgens een goede meerjarenprogrammering op te ontwikkelen.
5. Dan worden over een aantal jaren de afzonderlijke programma's ook optelbaar, en gaan we zicht krijgen op de totale langetermijnopgave die we vervolgens beter in de tijd gaan programmeren en budgetteren.
6. De door Bouwend Nederland ten behoeve van De Bouwagenda ontwikkelde Procesaanpak 'Innovatie in de bouw' levert hiervoor een goed denk- en werkkader.

Coalitie

De Kerncoalitie van deze Road Map wordt gevormd door een vijftal vertegenwoordigers van de provincies Noord-Holland en Overijssel, TNO en De Bouwagenda. De brede coalitie kent een aantal voortrekkers die binnen enkele gemeentes, provincies en waterschappen, ProRail en Rijkswaterstaat de taak hebben om hun vervangingsopgave in kaart te brengen, en enkele vertegenwoordigers uit de achterban van NLIingenieurs, Bouwend Nederland en UNETO-VNI.

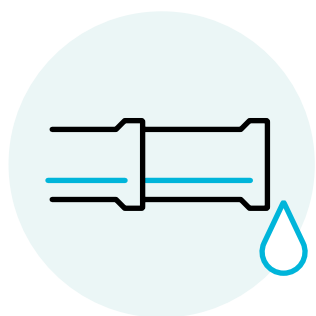
Speerpunten 2018

Mede langs de weg van twee Werkconferenties worden in 2018 de volgende concrete resultaten bereikt:

- De ambities worden in een eerste ronde helder geformuleerd.
- De Kennisagenda wordt in een eerste versie vastgesteld, en de eerste kennisprogramma's worden opgedragen.
- De begrippen Energieneutraal en Circulair worden, met de inzichten van vandaag, specifiek gemaakt voor deze Road Map.
- Er worden drie batches van 'Gebundelde projecten' in overleg met de markt in de markt gezet.
- Er wordt een serie 'Aanbestedingsmodellen en Innovatie-arrangementen' ontwikkeld die – door het toepassen van schaalgrootte en herhaling – stimuleren tot innovatie en kostenverlaging.
- Er is een opdracht gegeven om de Nota Kapitaalgoederen door te ontwikkelen tot het gewenste beleidsinstrument.

Road Map 2

Toekomstbestendige waterhuishouding

Eén van de pijlers van De Bouwagenda is ervoor te zorgen dat Nederland voorbereid is op de klimaatverandering. Door de opwarming van de aarde dreigen in Nederland de buien fors extremer te worden (met als gevolg tijdelijke ernstige wateroverlast) en kunnen perioden van (relatief lange) droogte en hitte ontstaan. Bovendien neemt de kwetsbaarheid geleidelijk toe door verdichting van het bebouwde gebied, waardoor water onvoldoende natuurlijk de grond in kan.

Er is zorg over de huidige en toekomstige kwaliteit van het (afval)watersysteem, zeker in het licht van de ontwikkelingen in klimaat en veroudering. Het is van belang om een versnelling te realiseren in de vernieuwing van (het denken over) het toekomstig watersysteem, met betere kwaliteit en lagere kosten. Niet alleen tegen wateroverlast, maar ook omdat 'het openleggen van de straat' aanleiding kan zijn voor een bredere aanpak van de leefbaarheid in wijken.

Deze Road Map is gestart vanuit het oogpunt van de vervangingsopgave in rioleringen. Gedurende 2017 is duidelijk geworden dat de focus van deze Road Map diende te worden verbreed. Riolering is weliswaar de 'eerstelijns-verdediging', maar er zijn veel meer (innovatieve) maatregelen die bijdragen aan een waterhuishoudingssysteem dat toekomstbestendig is. Om die reden is de titel van de Road Map omgedoopt tot 'Toekomstbestendige Waterhuishouding'. Dit hangt samen met het vereiste dat uiterlijk eind 2019 alle gemeentelijke ruimtelijke ingrepen integraal op hun klimaatbestendigheid moeten worden getoetst,

zoals afgesproken in het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie. Het klimaatrobuust inrichten van de gebouwde omgeving moet het 'nieuwe normaal' worden. Voorts zal er met betrekking tot de ontwikkeling omtrent de verdichting stad en circulaire stad een visie moeten worden ontwikkeld hoe te komen tot een gesloten afvalwaterketen in 2050.

Afgelopen jaar: de opgave in beeld

Er heeft begin 2017 een werkconferentie plaatsgevonden waarbij de opgave verder is uitgediept. In de periode daarna heeft de Bouwcampus in Delft diverse bijeenkomsten georganiseerd met beheerders, marktpartijen en adviseurs. Bij deze bijeenkomsten zijn met concrete casussen in een pre-concurrentiële setting, de uitdagingen in deze Road Map benaderd:

- Wat weten we over de staat van de waterhuishouding? Hoe brengen we in kaart waar ingegrepen moet worden, hoe houden we dat inzicht in de assets actueel?
- Hoe vervangen we de vele kilometers aan riolering en duikers zo efficiënt en

klimaatadaptief mogelijk met zo min mogelijk hinder voor de stad?

- Hoe koppelen we grootschalige renovatie van het afvalwatersysteem met een klimaatadaptieve wijk?
- Is een afvalwatersysteem alleen geschikt voor het afvoeren van (afval)water of zijn er meerdere functies toe te kennen aan het 'riool van de toekomst'?
- Bijna 60% van de landoppervlakte van Nederland is in particulier bezit. Hoe kunnen particulieren worden verleid om zelf klimaat-robuuste maatregelen te treffen?

Rode draad

De 'rode draad' in deze Road Map wordt als volgt gezien:

1. De 'infrastructuur-assets' moeten uniform inzichtelijk worden gemaakt, zodat de opgave voor vervanging, functie- en klimaatadaptatie programmatisch meerjarig te plannen en te budgetteren is, en er al een voortvarende start is gemaakt met uitvoering van innovatieve en duurzame renovatie of vervanging.
2. De gemeente stelt samen met de markt een strategie vast voor ruimtelijke adaptatie om de gebouwde omgeving klimaatbestendig en waterrobuust in te richten. Hierbij hoort een langjarige programmatische aanpak, inclusief een meerjarenbudget gericht op uitvoering.
3. In routinematige werken, zoals beheer en onderhoud van de openbare ruimte, worden klimaatrobuuste maatregelen gekoppeld. Daarbij worden de kennis en ervaring van het bedrijfsleven maximaal benut.
4. De gemeente stimuleert en biedt ruimte aan bewoners, bedrijven en organisaties, om zelf (innovatieve) maatregelen te treffen die bijdragen aan een klimaatrobuuste gebouwde omgeving. Opvang en infiltratie van regenwater op particuliere gronden is daar een essentieel onderdeel bij.
5. Gemeenten en waterschappen ontwikkelen samen met de markt een visie omtrent "het riool van de toekomst" in relatie tot de wens om in 2050 een gesloten afvalwaterketen in heel Nederland te hebben.

Coalitie

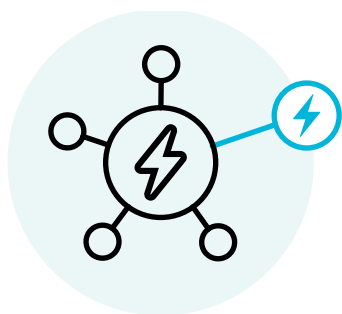
Een Kerncoalitie is in deze Road Map nog niet tot stand gekomen. Wel hebben Bouwend Nederland, AFNL, CROW, NLII, FME, VNG en IPO zich gemeld als partijen die een actieve bijdrage willen leveren in dit vraagstuk. Vanuit de gemeenten Rotterdam, en Amsterdam is de wil geuit om verdere stappen te zetten. Mogelijk, gezien hun eerdere initiatieven, haken ook Den Haag, Breda en Arnhem aan.

Speerpunten 2018

In 2018 wordt een 'dieptesessie' voor deze Road Map georganiseerd om tot de kern van de opgave te komen en samen de gunstige condities te benoemen om te komen tot een snellere, slimmere en innovatieve uitvoering. De opbrengsten van de eerdere (Bouwcampus) initiatieven worden daarin meegenomen.

Road Map 3

Energie- infrastructuur

- 2017** • Aanpassing Wet Vet waardoor netwerkbedrijven rol kunnen spelen bij nieuwe behoeftes voor energietransitie
- 2021** • Een energie-infrastructuur die past bij nieuwe bronnen van duurzame energieopwekking en – opslag
- 2050** • Energienet van de toekomst is een cruciale schakel in het waarmaken van duurzaamheidsambities

In de toekomst gaan bewoners en gebouweigenaren steeds meer in hun eigen energiebehoefte voorzien. De rollen van ‘producent’ en ‘gebruiker’ gaan door elkaar lopen. Dit heeft verstrekkende gevolgen voor energiebedrijven, netbeheerders, de overheid en uiteraard voor consumenten en bedrijven.

Decentrale opwekking is ingewikkeld: regels zijn niet overal gelijk en veranderen nogal eens, financieringsmogelijkheden zijn complex en niet altijd aantrekkelijk, de salderingsregeling is aan verandering onderhevig, het aanbod van duurzame energiebronnen als wind en zon is niet constant, er is gebrek aan betrouwbare realtime informatie over gebruik en prijzen en het energienet is niet berekend op de hoge eisen die decentrale opwekking stelt.

Er zijn veel randvoorwaardelijke condities in te vullen, terwijl een toekomstgericht en flexibel energienet een cruciale schakel is in het waarmaken van de duurzaamheidsambities. In de gebouwde omgeving zal een omslag moeten plaatsvinden van verwarming op gas naar een groter aandeel elektrisch of warmte via warmtenetten in combinatie met energiebesparing. De Topsector Energie (TKI Urban Energy in het bijzonder) houdt zich ook met deze uitdagingen bezig en maakt daarin grote vooruitgang. Deze Road Map heeft bovendien een sterke link met de Road Maps ‘Verduurzaming particuliere woningen’ en ‘Verduurzaming corporatiewoningen’. Daarnaast is 2017 het jaar geworden waarin een

doorbraak is gekomen in het actief wijk voor wijk ‘van het gas af gaan’. De wens om versneld tot aardgasloze wijken te komen, stelt extra eisen aan de sector om hier tijdig op in te spelen.

Afgelopen jaar: de opgave in beeld

In 2017 is, in overleg met netbeheerders en de Topsector Energie, de opgave verder verkend. Hieruit kwam een aantal hoofdlijnen naar voren:

- De wetgeving die wordt ontwikkeld, zoals de Wet Voortgang Energietransitie (Wet VET) werkt belemmerend om flexibel te kunnen inspelen op de energietransitie.
- Er is onzekerheid rond het tempo en de vorm waarin de verduurzaming plaatsvindt. Dat maakt het lastig om toekomstbestendig te investeren in het energienetwerk. Een energienet gaat voor enkele tientallen jaren in de grond. Verkeerde beslissingen kunnen ertoe leiden dat het net een beperkende factor van de verduurzaming wordt, omdat het bepaalde ontwikkelingen niet aankan. Maar ongebreideld investeren in netten om alle denkbare

ontwikkelingen mogelijk te maken, is uit kostenoverwegingen eveneens maatschappelijk ongewenst.

Om deze knelpunten weg te nemen, is het afgelopen jaar vanuit de Road Map samen met andere partijen gelobbyd voor een betere uitwerking van de Wet VET. Het positieve resultaat was dat netwerkbedrijven niet worden begrensd in hun activiteiten om flexibel en tijdig in te kunnen spelen op nieuwe behoeftes voor de energietransitie.

Coalitie

De Kerncoalitie van deze Road Map bestaat uit vertegenwoordigers van Netbeheer Nederland, Energie-Nederland, IPO, VNG, Stroomversnelling, TKI Urban Energy, MinlenW, NVB, ProRail, Schiphol en Gemeente Den Haag.

Speerpunten 2018

De Kerncoalitie werkt de komende periode verder aan de ambities van deze Road Map voor 2021.

In dat jaar:

- is er duidelijkheid gekomen over wat het betekent voor bestaande nieuwbouwwijken om deze geheel aardgasloos van energie te voorzien;
- is er een concept ontwikkeld voor infrastructuur voor het gebiedsgericht slimmer maken van de infrastructuur;
- is er een gedeeld concept en eerste prototype voor een slim en gedeeld netwerk op basis van duurzame energie op wijkniveau middels Smart Grids en een modern businessmodel, uitgaande van flexibel beprijzen van energie;
- zijn er innovatieve, nieuwe vormen van dienstverlening rondom energie met het oog op energiebesparing en energie-efficiënte, gebaseerd op daadwerkelijke behoeften van bewoners en gebruikers;
- is er inzicht en een ordeningssysteem op het gebied van 'energiedragers', welke energiedragers zijn beschikbaar per gebied, vanuit landelijk beleid vertaald naar provinciaal en gemeentelijk niveau. Zodoende kunnen marktpartijen inspelen op de beoogde energietransitie op regionaal niveau.

Ook is er een werkgroep ingesteld die zich inzet voor de komst van een integrale energiewet. Investerings in duurzame warmte (warmtenetten) en elektrificatie worden door de huidige vormgeving van regulering belemmerd. Vanwege de ruime beschikbaarheid van aardgas wordt op dit moment niet op regionaal niveau de afweging gemaakt over een optimale warmtevoorziening. Om tot een duurzamere warmtevoorziening te komen, zal meer moeten worden aangesloten bij lokale omstandigheden en plannen. Door de afweging en beslissing te beleggen op gemeente- of regioniveau wordt het mogelijk om voor verwarming van huizen, kantoren en kassen een integrale afweging te maken tussen behouden van het gasnet, verzwaren van het elektriciteitsnet en aanleg van een warmtenet. In een integrale energiewet kunnen deze zaken worden verankerd. De werkgroep bestaat uit vertegenwoordigers van Netbeheer Nederland, VNG, IPO en de ministeries van IenW en EZK.

Road Map 4

Particuliere woningvoorraad

2017

- Wettelijke verankering objectgebonden financiering in Regeerakkoord
- Aanpassing Wet Vet die de rol netwerkbedrijven bij de verduurzaming van woningen mogelijk maakt

2018 e.v.

- Nadere uitwerking ontzorgings- en financieringsmodel voor particuliere woningbezitters
- Voortbouwend op ervaringen in de gereguleerde huursector, verder ontwikkelen van een tendersysteem voor opschaling, innovatie en prijsverlaging

2021

- Opschaling tempo verduurzaming tot 100.000 per jaar

2050

- Verduurzaming van alle koopwoningen in NL is een feit

Het speelveld waarin de particuliere woningen verduurzaamd moeten worden, is groot, complex en op dit moment nog ontoereikend. Het gaat om de renovatie van 4,5 miljoen unieke woningen met individuele huiseigenaren als beslisnemers. Huiseigenaren moeten investeren in tijd, geld en moeite terwijl terugverdienen niet altijd duidelijk is. De technologie is nog niet volledig uitontwikkeld qua circulariteit, duurzaamheid, flexibiliteit, prijs, volume en foutvrije installatie. Renovatiekosten liggen te hoog om binnen een redelijke termijn terug te verdienen via verlaagd energieverbruik.

De aanbiedersmarkt voor individuele woningrenovaties is versnipperd. Er zijn enkele grote aanbieders en zeer veel kleine lokale aannemers, adviesbureaus en installateurs. De kennis van duurzaamheid en circulair bouwen is zelfs bij de grote bedrijven onvoldoende. De inzet van deze Road Map is om de grootschalige verduurzaming van particuliere woningen in een stroomversnelling te brengen. Met als ambitie om alle particuliere woningen voor 2050 te verduurzamen. Doel is om de verduurzaming van de bestaande woningvoorraad op te schalen tot 100.000 woningen per jaar vanaf 2021.

Afgelopen jaar: de opgave in beeld

Mede door de inzet van De Bouwagenda zijn enkele belangrijke passages in het regeerakkoord gekomen over de wettelijke verankering van gebouwgebonden financiering. Ook blijft het door een aanpassing van de Wet VET mogelijk dat netwerkbedrijven een rol kunnen spelen in de verduurzaming van woningen. Daarnaast is er in

het algemeen meer aandacht voor verduurzaming van de gebouwde omgeving.

Overige randvoorwaarden in het regeerakkoord die invulling geven aan onze ambitie:

- Het kabinet werkt met de medeoverheden, corporaties, netwerkbedrijven en andere stakeholders een beleidsprogramma uit voor de verduurzaming van de gebouwde omgeving.
- Voor het eind van de kabinetsperiode willen we 30.000 tot 50.000 bestaande woningen per jaar gasvrij kunnen maken of in ieder geval zodanig energie-efficiënt dat ze op korte termijn gasloos gemaakt kunnen worden.

Er is verkennend gesproken met onder andere netwerkbedrijven, energieleveranciers en banken/ investeerders over de mogelijkheden voor een ontzorgings- en financieringsmodel voor particuliere woningbezitters.

Rode draad

De Bouwagenda ziet op dit moment de volgende opgaven in de Road Map particuliere woningvoorraad:

1. het volgen en eventueel begeleiden van het proces naar het invoeren van 'objectgebonden financiering';
2. het ontwikkelen van een model waarin de netwerkbedrijven, in nauwe samenwerking met de energiebedrijven, de functie van 'ontzorgger', projectbureau en financierings-intermediair op zich kunnen nemen;
3. het voeren van overleg met institutionele beleggers, zoals pensioenfondsen, met als doel grootschalige financiering van de verduurzaming van de eigen woning, met inzet van netwerk- en energiebedrijven;
4. voortbouwen op ervaringen in de gereguleerde huursector, het verder ontwikkelen van een aanbestedingssysteem voor opschaling, innovatie en kostenverlaging. Essentiële elementen hierbij zijn:
 - substantiële financiële middelen ten behoeve van afdekking onrendabele top;
 - innovatie gericht op genereren van oplossingen om het 'onrendabele prijs gat' te dichten, het genereren van voor particulieren aantrekkelijke en waarde toevoegende proposities en circulaire oplossingen, door een brugfunctie te slaan tussen de bouwsector en kennisinstututen;
 - meerjarig perspectief op aantallen, zodat de bouwsector zich kan inrichten op industriële grootschalige productie.
5. het ontwikkelen van een methodiek voor 'verleiding' en het over de streep trekken van particuliere eigenaren en onderzoeken hoe de beslissing om te verduurzamen door particulieren wordt genomen;
6. in samenwerking met TNO en 4TU (samenwerkingsverband van de vier technische universiteiten in Nederland), vooruitlopend op het uitvoeren van de eerste tenders een specifiek op particulieren gerichte innovatieprogrammering tot stand brengen, die als onderdeel van een nieuw op te richten Innovatie-Instituut kan worden uitgevoerd.

Coalitie

Een Kerncoalitie is in deze Road Map nog niet tot stand gekomen. Wel hebben partijen zich gemeld zoals Energie-Nederland, Netbeheer Nederland, Nederlandse Vereniging van Banken, Vereniging Eigen Huis, VNG, BNA, Platform31, FME, Onderhoud NL, UNETO-VNI, Natuur&Milieu, ArXlabs, MinBZK, Stroomversnelling en Bouwend Nederland.

Speerpunten 2018

De Bouwagenda richt zich in het bijzonder op de mogelijkheden voor ontzorging en financiering voor particuliere woningbezitters. Mogelijk in een model waarin de netwerkbedrijven, in nauwe samenwerking met de energiebedrijven, de functies van 'ontzorgger', projectbureau en financieringsintermediair op zich kunnen nemen (dit vloeit voort uit de implementatie en uitvoering van de Wet VET). De Bouwagenda zal actief bijdragen aan de uitwerking van de onlangs gestarte BZK-programma's aardgasvrije wijken en het innovatieprogramma aardgasvrije gebouwde omgeving en verzorgt inbreng voor het Klimaatakkoord.

‘Bewustzijn creëren voor aanpak bruggen en viaducten’

Lindy Molenkamp

Hoofd Eenheid Wegen en Kanalen bij de Provincie Overijssel

Veel van de in de jaren ‘50, ‘60 en ‘70 aangelegde bruggen en viaducten in Nederland zijn aan renovatie of vervanging toe. Overheden en wegbeheerders hebben vaak geen goede of volledige informatie over de staat van onderhoud van hun kunstwerken. Volgens Lindy Molenkamp, hoofd Eenheid Wegen en Kanalen bij de Provincie Overijssel, speelt De Bouwagenda een belangrijke rol bij het creëren van bewustzijn voor de problematiek en vervolgens het gezamenlijk oplossingen bedenken.

Veel van de bruggen, sluizen en viaducten in Nederland dateren uit de periode net na de Tweede Wereldoorlog. Ze zijn deels niet meer toegerust op het huidige gebruik. De groei van het verkeer, en met name ook die van het vrachtverkeer, trekt een zware wissel op deze infrastructuur.

Uitdaging

Dat betekent in de praktijk een grote uitdaging, aldus Molenkamp. “We hebben in Nederland zo’n veertig- tot vijftigduizend kunstwerken, als we duikers ook meetellen zijn het zelfs meer dan honderdduizend objecten. Moeten we een groot deel daarvan, in een periode van twintig tot dertig jaar, dan maar radicaal vervangen? Dat is ontzettend duur, terwijl er allerlei andere maatschappelijke terreinen zijn waar ook een grote opgave ligt. Bovendien is het maar de vraag of er voldoende specialisten beschikbaar zijn; de afgelopen tien tot vijftien jaar hebben er minder mensen in deze sector gestudeerd. De bereikbaarheid van gebieden komt in het geding, niet alleen door het risico op falen van objecten, maar ook doordat een kunstwerk tijdens werkzaamheden niet of sterk verminderd beschikbaar is voor het verkeer. Tenslotte willen we naar een circulaire economie toe, in lijn met het Klimaatakkoord van Parijs.”

Slimmer

Het moet en kan slimmer, vindt Molenkamp. “Met moderne meettechnieken valt beter te monitoren welke objecten binnen hoeveel tijd aan een ingreep toe zijn, waardoor we tijdig - maar ook niet té vroeg - aan de slag gaan. Bedenk wel dat er van veel kunstwerken geen ‘as-built’ gegevens bestaan. Waar mogelijk kunnen kunstwerken worden versterkt in plaats van vervangen, en andere levensduurverlengende maatregelen. Soms kunnen op bepaalde plaatsen functionele beperkingen acceptabel blijken, omdat het netwerk een goed alternatief biedt. En als we soortgelijke kunstwerken in ‘families’ groeperen, vragen oplossingen minder engineering per locatie. Zo ontstaan kwalitatieve kansen.”

Bouwagenda

Een dergelijke opgave is eigenlijk alleen in het brede verband van De Bouwagenda aan te pakken, aldus Molenkamp. “Het vraagstuk wordt nog niet door alle mensen als heel urgent gevoeld.

Die urgentie ontstaat pas als transporteurs stilstaan of moeten omrijden. Dan wordt grote schade geleden, zoals we onlangs gezien hebben bij de Merwedebrug. De Bouwagenda kan bewustzijn creëren. Zo hebben we de afgelopen tijd meetings gehouden met honderden mensen uit het vakgebied. We hebben aangegeven wat op ons af komt en dat het zaak is om deze uitdaging samen - markt, kennisinstellingen, onderwijs en overheden - aan te gaan.”

“Als we het slim aanpakken, en werkwijzen kiezen die effectiever zijn, dan zijn we ook in staat om oplossingen te genereren tegen een prijs die mogelijk veel interessanter is dan het een op een vervangen. Assetmanagement speelt hierin een belangrijke rol. Vanuit De Bouwagenda proberen we de problematiek samen met diverse partijen te tackelen. Dat betekent voor provincies bijvoorbeeld: samen met andere wegbeheerders een bundeling maken van objecten die een soortgelijk profiel hebben en voor zo’n ‘familie’ van kunstwerken oplossingen bedenken.”

Overzicht

Molenkamp heeft een duidelijk idee over waar de De Bouwagenda naartoe moet. “Het is essentieel om bij wegbeheerders bewustzijn te creëren van hun assets. Dat kan bijvoorbeeld door professionalisering van de Nota Kapitaalgoederen. Met diezelfde wegbeheerders zouden we waar mogelijk willen komen tot gezamenlijk opdrachtgeverschap voor soortgelijke ingrepen aan objecten: klein beginnen en daarna opschalen. En ten derde collectieve kennisontwikkeling en -uitwisseling: het is belangrijk dat overheden zorgen voor financiering van en richting geven aan onderwijs en onderzoeksprogramma’s aan hbo’s en universiteiten. Tot slot, meer in het algemeen, vinden wij dat wij als branche lef moeten tonen om nieuwe dingen te proberen en elkaar daar de ruimte voor te geven. Ook met wet- en regelgeving, want die werkt soms beperkend.”

Road Map 5

Gereguleerde huurwoningen

De gebouwde omgeving als geheel is verantwoordelijk voor 35% van de CO₂-uitstoot in Nederland. Medio 2015 zijn er in Nederland circa 1,5 miljoen sociale huurwoningen met een energielabel C of lager. Het betreft 70% van de woningvoorraad. Dat is onwenselijk, onhaalbaar en onbetaalbaar. De uitdaging is dan ook om door schaal en innovatie te komen tot een aanmerkelijke kostenverlaging van minimaal 50%. Dit is een prijsniveau waarbij de businesscase zonder overheidsbijdrage positief is.

Grootschalige verduurzaming van de gebouwde omgeving komt op dit moment niet zelfstandig tot stand. Oorzaken zijn onvoldoende vraag, niet-schaalbare oplossingen, onvoldoende capaciteit en een versnipperd aanbod. Urgentie, regie en een programmatische aanpak zijn noodzakelijk. De oogst van vele succesvolle pilots en proefprojecten van de afgelopen jaren moet nu omgezet worden in grootschalige uitrol.

De ambitie is om alle gereguleerde huurwoningen te verduurzamen voor 2050.

Afgelopen jaar: de opgave in beeld

De Bouwagenda heeft begin 2018 een Kerncoalitie bij elkaar gebracht om gezamenlijk een aanpak te formuleren voor de verduurzaming van gereguleerd woningbezit. De kerncoalitie wordt gevormd door een vijftal (bestuurlijke) vertegenwoordigers van Aedes, Woonbond, VNG, Vastgoed Belang en IVBN. De wens van De Bouwagenda en vele andere partijen om de financiële slagkracht voor duurzame maatregelen bij verhuurders te vergroten, is

gehoord. De coalitiepartijen in het regeerakkoord hebben de verhuurderheffing structureel 100 miljoen euro verlaagd voor eigenaren van gereguleerde huurwoningen, afhankelijk van de omvang van hun investeringen in verduurzaming van hun woningvoorraad. Het Ministerie van BZK is ook aangehaakt en heeft met de Kerncoalitie de basis gelegd voor een opschalingsaanpak en innovatieprogramma. De Bouwagenda zal de hieruit voortgekomen BZK-programma's aardgasvrije wijken en het innovatieprogramma aardgasvrije gebouwde omgeving blijven volgen.

Overige randvoorwaarden in het regeerakkoord die invulling geven aan onze ambitie:

- Het kabinet werkt met de medeoverheden, corporaties, netwerkbedrijven en andere stakeholders een beleidsprogramma uit voor de verduurzaming van de gebouwde omgeving.
- Voor het eind van de kabinetsperiode willen we 30.000 tot 50.000 bestaande woningen per jaar gasvrij kunnen maken of in ieder geval zodanig energie-efficiënt, dat ze op korte termijn gasloos gemaakt kunnen worden.

Rode draad

De Bouwagenda ziet op dit moment de volgende opgaven in de Road Map over verduurzaming gereguleerde huurwoningen:

1. de ontwikkeling van een aanbestedingssysteem op basis van 'tweezijdige veilingen' voor opschaling, innovatie en kostenverlaging.
Essentiële elementen hierbij zijn:
 - beleggen van de regiefunctie;
 - substantiële financiële middelen ten behoeve van afdekking onrendabele top;
 - innovatie gericht op genereren van circulaire, kwalitatief hoogwaardige en goedkopere oplossingen om het 'onrendabele prijs gat' te dichten door een brugfunctie te slaan tussen de bouwsector en kennisinstituten.
2. de spelregels voor de inzet van de korting op de verhuurdersheffing;
3. de toekomst van de '70%-regel';
4. de systematiek van 'verleiding' van de huurders.

Coalitie

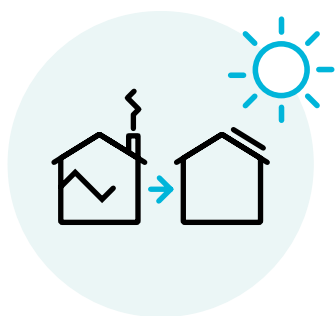
De kerncoalitie voor deze Road Map wordt gevormd door Aedes, Woonbond, VNG, IBVN, Vastgoedbelang en MinBZK.

Speerpunten 2018

Er zal in 2018 concreet worden ingezet op de opzet en ontwikkeling van een aanbestedingssysteem, waarbij opschaling van verduurzaming leidt tot kostenverlaging. Doel is om de in aanvang noodzakelijke dekking van het 'onrendabele prijs gat' zo spoedig mogelijk tot 0 terug te brengen. Voortbouwend op de ervaringen met Wind op Zee worden, na eerste voordelen uit gestructureerde inkoop en uitvoering, innovaties die al op de plank liggen, opgeschaald. Ook wordt een nieuwe golf innovaties in de hele keten in gang gezet, die in latere jaren tot verdere kostenverlaging leiden. Het accent zal in eerste instantie op het gereguleerd bezit liggen totdat een aantal randvoorwaarden, zoals objectgebonden financiering, is gerealiseerd. Dit zal ook worden ingebracht in het kader van het Klimaatakkoord.

Road Map 6

Vervanging en nieuwbouw

2017

- Lancering ontwerp & ontwikkelplatform
- Start voorbereidingen 1e referentieproject in Amsterdam

2018 e.v.

- Wegnemen van belemmeringen voor versnelde ontwikkeling van verdichtingslocaties
- Ontwikkeling van een drietal prototypelocaties op het snijvlak van verdichting, mobiliteit en duurzaamheid
- Actieve betrokkenheid bij veranderingen van huidige systematieken op Rijksniveau als regionaal

2021

- Duurzame nieuwbouwproductie van 100.000 woningen per jaar

2050

- 1 miljoen nieuwe energieneutrale en circulaire nieuwbouwwoningen

De productie van nieuwe woningen zal moeten toenemen naar 85.000 tot 100.000 woningen per jaar om aan de vraag naar 1 miljoen tot 1,25 miljoen nieuwe en vervangende woningen te kunnen voldoen en het in de afgelopen jaren opgelopen woningtekort terug te brengen. Doelen zijn het voorzien in voldoende, betaalbare woningen van voldoende kwaliteit en het voorkomen dat nieuwe ontwikkelingen ten koste gaan van groene open ruimte. De ambitie is om 1 miljoen nieuwe energieneutrale en circulaire woningen te realiseren en het creëren van duurzame leefomgevingen. Doel voor 2021 is een nieuwbouwproductie van gemiddeld 100.000 woningen per jaar.

Afgelopen jaar: de opgave in beeld

Het regeerakkoord bevat een aantal belangrijke randvoorwaarden die invulling geven aan onze ambitie:

- Aan het eind van de kabinetsperiode zullen circa 50.000 nieuwbouwwoningen per jaar aardgasvrij worden opgeleverd.
- De energieprestatie-eisen (EPC) voor nieuwbouw worden verder aangescherpt en er zal in nieuwbouwwijken niet meer standaard een gasnet worden aangelegd.
- De aansluitplicht van gas wordt vervangen door een warmterecht.
- Het kabinet zal in overleg met medeoverheden, woningcorporaties en andere stakeholders afspraken maken over het aanjagen van de woningbouwproductie.

Coalitie

Er hebben zich partijen gemeld zoals Bouwend Nederland, ProRail, IPO, MinlenW en MinBZK, Aedes, Platform31, VNG, BNA, Bouwend Nederland

en NVTB. Zie verder de partijen bij het thema 'Ontwerpen vanuit een integrale visie'.

Speerpunten 2018

Deze Road Map vraagt om een voorstel voor aanpak van het tekort aan plancapaciteit. Een van de manieren om dat te doen is het wegnemen van belemmeringen voor de versnelde ontwikkeling van verdichtingslocaties. De eerste actie onder deze Road Map is het ontwikkelen van een drietal prototypelocaties in 2018.

Een belangrijk issue bij deze Road Map is mobiliteit en verdichting. Hiervoor wordt een aparte sub-Road Map ontwikkeld. Binnen het overkoepelende thema 'Ontwerpen vanuit een integrale visie' wordt gewerkt aan de opzet van een Ontwerp- en Ontwikkelplatform. Dit zal als eerste worden toegepast op de Road Map vervanging nieuwbouw, en dan met name op het snijvlak van mobiliteit, verdichting, verduurzaming, klimaatbestendigheid en gezondheid. Fenomenen als verdroging, (over)verhitting, en extremere weersomstandigheden hebben grote impact op de verstedelijking.

Road Map 7

Bestaande hoogbouw

Deze Road Map wordt meegenomen in de Road Maps verduurzaming van de huurwoningen en koopwoningen.

Road Map 8

Verduurzaming scholen

- 2017** • Gezamenlijk initiatief met institutionele beleggers voor het mogelijk maken van investeringen in scholen door pensioenfondsen
- 2018 e.v.** • Uitwerking voorstel door PO-raad, VO-raad en VNG op verzoek van OCW voor invulling gezamenlijke verantwoordelijkheid schoolbesturen en gemeenten, instellen onafhankelijk regisseur onderwijshuisvesting en initiëren van een versnellingsprogramma
- 2021** • Meest urgente scholen met label G zijn gerenoveerd en duurzaam
• Oplossing voor problemen met governance en financiering
• Succesvolle realisatie van prototypes
• Start grootschalige uitrol
- 2050** • Het binnenklimaat van alle scholen in NL levert een optimale werk- en leeromgeving
• Alle scholen zijn duurzaam in energieverbruik en circulair

“Gemeenten en schoolbesturen zijn samen verantwoordelijk voor ca. 10.000 schoolgebouwen in het primair onderwijs (PO) en voortgezet onderwijs (VO). Er komen grote uitdagingen op hen af, zoals het sterk dalend aantal leerlingen en de invoering van passend onderwijs. Dat stelt hoge eisen aan de lokale samenwerking. Het stelsel bevat echter geen prikkels om gezamenlijk doelmatig te opereren voor de lange termijn.” Aldus de Algemene Rekenkamer begin 2016.

Objectieve gegevens over de huidige staat van de gebouwen in het PO en VO zijn er niet van recente datum. Wel is bekend dat van alle basisscholen in Nederland circa 30% energielabel G heeft. ECN heeft berekend dat label G-scholen 80% van de energiebesparing die haalbaar is bij alle scholen kunnen leveren als alle basisscholen worden verbeterd tot label C. Daarnaast wijzen GGD-metingen uit dat CO₂-concentraties in veel scholen dagelijks (veel) hoger zijn dan de referentiewaarde van 1200 ppm. De overschrijding van die norm wordt toegeschreven aan gebrekkige ventilatie. Kwaliteit bestaat uit verschillende aspecten. De Bouwagenda onderscheidt drie componenten van kwalitatief goede gebouwen: duurzaam, gezond en klaar voor onderwijs van de toekomst (smart en flexibel).

Doelen uit De Bouwagenda voor 2021:

- De meest urgente scholen met label G zijn gerenoveerd en duurzaam.
- Er zijn oplossingen voor de problemen met governance en financiering.
- Er is een succesvolle realisatie van prototypes.
- Er is gestart met een grootschalige uitrol.

Afgelopen jaar: de opgave in beeld

Door alle betrokken partijen wordt erkend dat de staat waarin vele schoolgebouwen verkeren abominabel is. Toch bevat het regeerakkoord geen nieuw beleid of financiering voor onderwijshuisvesting en lukt het niet een versnelling te realiseren. Wel staat er in het akkoord dat de gehele utiliteitsbouw, inclusief maatschappelijk vastgoed, een bijdrage moet leveren aan de 49% CO₂-reductie in 2030. Hiervoor is ook geld beschikbaar uit de innovatie-enveloppe van 300 miljoen euro. De Bouwagenda was binnen deze Road Map het afgelopen jaar betrokken bij een aantal belangrijke ontwikkelingen:

- Het voorstel van de PO-raad, VO-raad en VNG, dat in maart 2017 ook door De Bouwagenda is omarmd om:
 - een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor renovatie tussen schoolbesturen en gemeenten te regelen;
 - een onafhankelijke regisseur onderwijs-huisvesting in te stellen, om scholen van advies te voorzien;

- een versnellingsprogramma te initiëren, waar onder meer best practices wordt gedeeld.
- Eind 2017 heeft het Ministerie van OCW aan de raden en de VNG gevraagd om dit voorstel verder uit te werken en met een gezamenlijk voorstel te komen in maart 2018.
- De Bouwagenda heeft samen met institutionele beleggers een initiatief gelanceerd om het mogelijk te maken dat pensioenfondsen gaan investeren in scholen. Scholen worden in dit voorstel maximaal ontzorgd met contracten voor 20 tot 30 jaar beheer en onderhoud. In februari 2018 is dit voorstel gelanceerd via de pers. Op dit moment wordt er gewerkt aan de condities waaronder pensioenfondsen de komende jaren bereid zijn om grootschalig te investeren.
- Het Ministerie van BZK heeft in het kader van het interbestuurlijk programma een voorstel ingediend om in 2018 een bedrag van 5 miljoen euro uit de innovatie-enveloppe van het regeerakkoord te mogen investeren in de verduurzaming van schoolgebouwen. In tegenstelling tot de eerste twee voorstellen richt dit voorstel zich alleen op het PO. Op dit moment vindt de besluitvorming plaats over de definitieve toekenning van de 5 miljoen euro en worden er gesprekken gevoerd over het bijbehorende uitvoeringsprogramma. Voor de periode na 2018 wordt onder het Klimaat- en Energieakkoord, aan de Tafel gebouwde omgeving, een nieuw akkoord gesloten.
- Momenteel vinden er gesprekken plaats over een goede overdracht van de geleerde lessen en opgeleverde producten van de Green Deal Scholen, die eind maart 2018 stopt. Dit is een samenwerking tussen de PO-raad, VO-raad, VNG, de ministeries OCW en BZK, ondersteund door RVO, Platform31 en Ruimte OK. In dit programma is de afgelopen jaren veel geïnvesteerd in het versterken van de kennispositie van scholen, bijvoorbeeld door een beslisboom onderwijshuisvesting, het delen van best practices, het hebben van een helpdesk voor scholen en door in een innovatieprogramma businesscases en ontwerpen te maken voor energieneutrale, gezonde en 'smart' scholen. Er worden dit jaar drie scholen gebouwd. Voor de

laatste twee genoemde onderdelen (helpdesk en innovatieprogramma) wordt gekeken of die dit jaar nog kunnen worden gecontinueerd en kunnen opgaan in een nieuw programma.

Coalitie

De huidige coalitie bestaat uit PO-raad, VO-raad, NLII, IVBN FMN, FME, Bouwend Nederland, UNETO-VNI, MinBZK, VNG, MBO-raad, NVB. De kerncoalitie wordt gevormd door PO-raad, VO-raad, VNG, IVBN.

Speerpunten 2018

De Bouwagenda ziet een oplossing voor dit complexe probleem in een integrale aanpak. Hierin worden bovengenoemde initiatieven gecombineerd in een nieuwe aanpak voor de huidige kabinetsperiode. Dit begint met een bestuurlijk akkoord met de Road Map coalitie, nog vóór de zomer van 2018, onder de vlag van het Klimaat- en Energieakkoord, op de volgende punten:

- Het stimuleren van de vraag bij schoolbesturen en gemeenten. Door het verplichten van een gezamenlijk integraal huisvestingsplan (IHP) en een meerjarenonderhoudsplan (MOP) voor scholen en door het vertalen van het regeerakkoord en Klimaatakkoord naar duurzaamheidseisen voor 2030 voor scholen.
- Een programma waarbij de slechtste scholen worden aangepakt. Dit kan via het doortrekken naar scholen van de verplichting tot label C voor vastgoed voor gebouwen waar meer dan vijftig personen verblijven, als onderdeel van het interbestuurlijk beleid voor maatschappelijk vastgoed. Maar dit kan ook door scholen te laten zien hoe ze in één keer CO₂-neutraal kunnen worden en wat er dan nodig is. Scholen worden deze kabinetsperiode ondersteund door een onafhankelijke regisseur. Er komt een onafhankelijke kennisfunctie onder de regisseur.
- De sectorraden en VNG committeren zich aan deelname van een x-aantal scholen en gemeenten voor dit programma. Rotterdam-Zuid heeft zich al actief gemeld als voorbeeldproject waar alle concepten voor het slimmer,

schoner en energie-efficiënter maken van een school bij elkaar komen.

- De ministeries OCW en BZK zijn bereid knelpunten op het gebied van beleid en regelgeving en rijksfinanciering weg te nemen als de partijen dit stevig kunnen onderbouwen vanuit de praktijk.
- Het realiseren van een fonds voor de verduurzaming van gebouwen onder nader te bepalen voorwaarden. Scheiding van gebruik en eigendom is daar één van die voorwaarden.
- De markt (architecten, bouwers en installateurs) maken afspraken over prestatiegaranties en daling van de prijs (door volume en innovaties).

Road Map 9

Wonen en Zorg

2017

- Inzicht in maatschappelijke effecten veroudering en vertaling in concrete (bouw/innovatie/ontzorgings) opgave
- Verbreden toepassing van Blijversregeling van 12% naar 100% van de gemeenten

2018 e.v.

- Start grootschalige aanpak woningen en zorgvastgoed
- Acceleratieprogramma woningen voor senioren
- Landelijk actieprogramma levensloopgeschikte sociale huur
- Betaalbare (verzekerings)pakketten voor 65-plussers d.m.v. digitalisering, sensing & domotica en robotisering

2021

- Voldoende aanbod van veilige, comfortabele woningen en optimale (e-)dienstverlening voor ouderen

Het aantal ouderen zal in de toekomst sterk toenemen. Binnen deze groep groeit het aandeel oudere ouderen en alleenstaanden bovendien nog meer. De trend is dat het traditionele verzorgingshuis verdwijnt en mensen langer zelfstandig (willen) blijven wonen. Maar dan wel veilig, comfortabel en in een (vertrouwde) omgeving met sociale contacten. De behoefte aan (het faciliteren van andere vormen van) zorg groeit de komende decennia sterk.

Voor veel ouderen neemt de keuzevrijheid toe. Sommigen zullen al willen voorsorteren en verhuizen. Anderen blijven het liefst in de huidige woning of kunnen niet verhuizen, en zullen hun woning (willen) laten aanpassen. Domotica en zorg op afstand zijn voorbeelden van technische aanpassingen die het langer zelfstandig thuis wonen door ouderen mogelijk maken. Maar dat is niet voldoende. Ook bouwkundige aanpassingen en zorgdiensten zijn noodzakelijk. De brede bouwsector (overheden, ondernemingen, leveranciers, kennisinstellingen, regionale netbeheerders en financiers) heeft een rol bij het faciliteren van deze keuzevrijheid. In de manier waarop zij ondersteunt en stimuleert dat de keuzevrijheid en behoefte, en daarmee de kwaliteit van leven, optimaal ingevuld kan worden.

Afgelopen jaar: de opgave in beeld

In 2017 is verkend wat de rode draad is in deze opgave. Hieruit kwam als hoofdlijn naar voren:

- Ondanks de sterke vergrijzing in de komende jaren wordt de urgentie om tot nieuwe vormen

van levensloopbestendig wonen te komen nog niet door alle partijen gevoeld. Bij (her)ontwikkeling van gebieden is het anticiperen op de veranderende vraag door de verouderende bewonersgroep nog geen gemeengoed. Bij de grote aanjagers van de bouwinnovatie en de energietransitie zien we dat de ontwikkelde concepten voor een ouder wordende bewonersgroep nog onvoldoende zijn doordacht. Er blijven vooral kansen liggen bij renovatie van de bestaande woningvoorraad. Ook bij nieuwbouw zou nog beter kunnen worden aangesloten bij wensen van senioren.

- Aanpakken van woningen is één, maar (juist ook) digitalisering, informatisering en (smart) standaardisering zijn belangrijke elementen. Ontwikkelen en toepassen van nieuwe flexibele levensloopbestendige woon- en woon-zorgconcepten voor bestaande woningen is noodzakelijk. Daarbij hoort ook het beter benutten van de mogelijkheden van technologie (e-health en domotica) voor langer zelfstandig wonen, aanpakken van sociale eenzaamheid, met flexibiliteit voor zwaardere zorg aan huis.

De Road Map kent twee samenhangende opgaven: het langer en comfortabel thuis wonen en de renovatie/verduurzaming van zorginstellingen (met name ziekenhuizen). Er is door de Taskforce gekozen om eerst het opgave ten aanzien van het langer thuis wonen nader te verdiepen.

Coalitie

De coalitie voor deze Road Map bestaat uit UNETO-VNI, Platform 31, Aedes, NLIingenieurs, IPO en Bouwend Nederland.

Speerpunten 2018

De afgelopen periode is in deze Road Map op het gebied van het realiseren van gunstige condities voornamelijk ingezet op het verkennen en verdiepen. Er hebben zich diverse coalitiepartijen gemeld die Langer Zelfstandig Thuis Wonen tot speerpunt van hun inzet van de komende jaren hebben gemaakt. De focus in 2018 ligt op het creëren van gunstige condities en het starten/aanjagen van prototypeprojecten. Er wordt concreet ingezet op:

- Het verder uitwerken en stimuleren van technologische en sociale innovaties. In ca. tien regionale implementaties worden 10.000 gebruikers voorzien van 'Hospital@Home' toepassingen oftewel ziekenhuiszorg thuis. Het gaat dan om grootschalige implementatie van veilige, betrouwbare, bruikbare én betaalbare e-health-toepassingen, zoals zorg-op-afstand, telemonitoring, smart sensing en thuisbehandeling.
- Het samen met senioren, woningcorporaties en professionals ontwikkelen van toekomstbeelden voor levensloopbestendig en energiezuiniger wonen in de wijk. Het toekomstperspectief gaat uit van zelfregie door senioren en handelingsperspectief voor gemeente en bouwsector om aan de slag te gaan met de invulling. Bestaande aanpakken die opgeschaald kunnen worden naar een collectieve aanpak, worden hierbij als best practices voor het voetlicht gebracht.

De Taskforce zal geen nieuwe initiatieven starten, maar agenderen, verbinden en aanjagen bij reeds lopende initiatieven. Zo zijn op dit werkgebied reeds coalities actief, zoals Vitaal Thuis; een samenwerking van ruim zestig partijen uit de zorg, het bedrijfsleven en kennisinstellingen waarin open en non-concurrentieel wordt samengewerkt aan langer thuis wonen en waarin Bouwcoalitie-partner UNETO-VNI een belangrijke rol speelt.

Road Map 10

Transformatie/ renovatie/ multifunctioneel gebruik

- 2017** • Opzet stapsgewijze aanpak voor de verduurzaming van het vastgoed van de Rijksoverheid
- 2018 e.v.** • Lancering van de Innovatie Challenge Huisvesting Nationale Politie gelanceerd (door Bouwcampus)
• Opzet stapsgewijze aanpak verduurzaming vastgoed Rijksoverheid
- 2021** • Blauwdruk voor schielsprong vastgoed.
• Landelijke inventarisatie woon- werk- en leefgebieden met een transformatie potentie geïnventariseerd
• Uniforme gemeentelijke aanpak van gebieden en leegstaand vastgoed
• De overheid draagt d.m.v. innovatieve aanbestedingsarrangementen bij aan het opstarten van gebiedstransformaties
- 2050** • Creatie van duurzame leefomgevingen is gemeengoed

Een belangrijk deel van de gebouwde omgeving bestaat uit utiliteitsgebouwen. Het gaat daarbij om kantoren, bedrijfsgebouwen, winkels, scholen, theaters, ziekenhuizen en ander maatschappelijk vastgoed. Om de doelen van het Klimaatakkoord van Parijs, het Energieakkoord en het programma 'Nederland Circulair in 2050' te behalen, zijn grote inspanningen nodig ten aanzien van de bestaande voorraad en nieuwbouw. Interventies zijn nodig op drie schaalniveaus: gebouwen, locaties/terreinen en (binnenstedelijke) gebieden.

Op het niveau van gebouwen gaat het om renovatie, transformatie bij leegstand, energiebesparing en overschakeling naar duurzame energievoorziening. Tegengaan van leegstand en renovatie op een toekomstbestendige wijze verbeteren het vestigings- en investeringsklimaat en vermijden imagoschade van kantoor- of bedrijvenlocaties. Naast leegstand van kantoren is er sprake van groeiende leegstand van winkel- en maatschappelijk vastgoed. Hierdoor wordt de omgeving als onveilig of onaantrekkelijk ervaren. Ook in het kader van duurzaamheid is grote leegstand een slechte zaak. Onder invloed van de aantrekkende economie neemt in sommige vastgoedsectoren en regio's de leegstand inmiddels af. Niettemin blijft de leegstand bijvoorbeeld bij winkels en in krimpregio's hardnekkig.

Eén van de ambities is om multifunctioneel vastgoed te bouwen waarbij het verplicht wordt om in het ontwerp rekening te houden met een eventuele verandering van functionele bestemming. Doel voor 2021 is om op basis van 'best practices' ten aanzien van renovatie, transformatie van

(leegstaand) vastgoed een schaalprong te maken richting binnenstedelijke gebiedstransformatie. Hiervoor zijn coalities van private en publieke partijen nodig. Tegelijkertijd ligt hier – zeker op het schaalniveau van binnenstedelijke gebieden – een ontwerp-opgave (zie ook thema: 'Ontwerpen vanuit een integrale visie' van De Bouwagenda). Het PBL constateert in de studie 'Maatschappelijk Vastgoed in verandering' een verandering, die zich in verschillende sectoren van maatschappelijk vastgoed voordoet, namelijk het verdwijnen van 'aanbodsturing' ten faveure van een meer vraagvolgende bekostiging van de dienstverlening en de huisvesting daarvan. Bij de uitvoering van Road Map 10 is het zaak om aan te sluiten bij deze trend.

Afgelopen jaar: de opgave in beeld

De focus lag afgelopen periode op het opzetten van een stapsgewijze aanpak voor de verduurzaming van het vastgoed van de Rijksoverheid in samenwerking met het Rijksvastgoedbedrijf. Hiervoor is een aantal verkennende gesprekken

gevoerd met het Rijksvastgoedbedrijf en de Nationale Politie. Claudia Reiner, Taskforce-lid Bouwagenda, heeft zitting in de stuurgroep ter begeleiding van de gestarte Innovatie Challenge ten behoeve van de Huisvesting Nationale Politie.

Rode draad

De rode draad in deze Road Map is het op de lange termijn (deze kabinetsperiode en verder) veranderen van de huidige systematieken voor de ontwikkeling van vastgoed. In eerste instantie ligt daarbij de prioriteit bij overheidsvastgoed (‘launching customer’), zowel op Rijksniveau als bij provincies, gemeenten en waterschappen. Relevante sporen zijn daarbij onder andere de Nationale omgevingsvisie (NOVI), de gebiedsgerichte programma-aanpak (Metropoolregio Amsterdam, Metropoolregio Rotterdam-Den Haag, Utrecht) uit het MIRT (Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport), Energieakkoord/Energieagenda, Duurzame Investeringsagenda (gemeente, provincies, waterschappen), het programma ‘Nederland Circulair in 2050’ en het Grondstoffenakkoord. Deels zijn deze gericht op de langetermijnoplossingen. Vanuit de Taskforce, en in het verlengde de Bouwcoalitie, organiseren we ons zodanig dat we hier goed op aangesloten blijven en invloed uitoefenen. In ieder geval via de rijksinbreng (I&W, EZK en BZK), maar ook door vanuit De Bouwagenda actief deel te nemen aan overleggen en verbindingen te leggen met concrete initiatieven. In 2021:

- is er een landelijke inventarisatie van woon-, werk- en leefgebieden met een transformatie-opgave en potentie, in een deel ervan is geëxperimenteerd met de nieuwe aanpak;
- is er een raamovereenkomst met gemeenten over hoe op een uniforme wijze, conform alle regelgeving, transformatie van gebieden en leegstaand vastgoed op grootschalige wijze aangepakt kan worden;
- is er op basis van ‘best practices’ transformatie van leegstaand vastgoed een schielsprong gemaakt richting transformatie van grotere stedelijke gebieden door coalities van private en publieke partijen;

- heeft de overheid door middel van innovatieve aanbestedingsarrangementen bijgedragen aan het opstarten van gebiedstransformaties door het financieren van niet-rendabele publieke voorzieningen;
- ligt er een stapsgewijze aanpak voor de verduurzaming van het vastgoed van de Rijksoverheid, te beginnen met haar kantoren en Nationale Politie.

Coalities

De coalitie wordt nog gevormd. Een actieve bijdrage wordt geleverd door Platform Duurzame Huisvesting, het Rijksvastgoedbedrijf, de Nationale Politie en het Ontwerp- en Ontwikkelplatform.

Speerpunten 2018

Voor 2018 wordt ingezet op de volgende speerpunten:

- stapsgewijze aanpak voor de verduurzaming van het vastgoed van de Rijksoverheid, te beginnen met haar kantoren en de Nationale Politie;
- actieve betrokkenheid bij verandering van huidige systematieken, zowel op Rijksniveau als regionaal en de verankering hiervan in de Nationale Omgevingsvisie (NOVI);
- inventarisatie van belemmeringen in wet- en regelgeving, bekostiging en fiscaliteit;
- voordragen van locaties bij het ontwerp- en ontwikkelplatform in het kader van het overkoepelend thema ‘Ontwerpen vanuit een integrale visie’;
- ontwikkelen aanpak machine-learning en data analytics in relatie tot verduurzamingsopgave utiliteit;
- aanpak in regionale pilots van de tekorten aan (tijdelijke) huisvesting van gekwalificeerd personeel in de bouw (zie ook het thema ‘Human Capital’).

Road Map 11

Aardbevingen

De opgave in het aardbevingsgebied ligt voor een deel in het herwinnen van vertrouwen. Bewoners willen inzicht in hun situatie. Het inspecteren van woningen gebeurt gefragmenteerd, leidt tot overlast en is duur. Ook leidt het niet direct tot een oplossing. Zolang de bewoners het gevoel hebben in een onveilige situatie te verkeren, is het voor hen lastig om na te denken over de kansen, zoals het verbinden van de noodzakelijke versterking of sloop/nieuwbouw aan (hoge) verduurzamingsambities.

Tegelijkertijd is er sprake van een complex politiek-bestuurlijk krachtenveld. Er is sprake van veel 'schijven' en partijen, wat leidt tot een moeilijk te coördineren situatie. De reeks partners is groot en de verbindingen zijn nog niet stevig genoeg. Het gaat om kennisinstellingen, lokale, regionale en nationale overheden, cultuursector, agrarische sector, onderwijssector, bewonersorganisaties, ondernemers. Bovendien passen al deze organisaties hun regels en uitgangspunten doorlopend aan, wat voor iedereen leidt tot onduidelijkheid. Een programmatische aanpak met een sterk programmanagement is noodzakelijk om schadeherstel, versterking, sloop/nieuwbouw en een hoge verduurzamingsambitie (tenminste energieneutraal en aardgasloos) in goede banen te leiden. Veiligheid van de inwoners staat voorop. Volgens De Bouwagenda is het onontkoombaar dat de verduurzamingsopgave nu wordt meegenomen in de versterkingsopgave, of het nu versterking van bestaande bouw betreft of sloop/nieuwbouw.

Afgelopen jaar: de opgave in beeld

Op 12 september 2017 is door De Bouwagenda samen met de Regio Noord van Bouwend Nederland een 'Diepte-sessie' georganiseerd in het Infrahuis te Groningen, met als bedoeling om in een breed samengesteld gezelschap te doorgronden hoe de aanpak van het 'Aardbevingsbestendig bouwen & renoveren' in de provincie Groningen nu verloopt.

De belangrijkste bevindingen daarvan zijn:

- Er is de laatste jaren (sinds 2012) veel gebeurd.
- Er is politiek richting gegeven, met een grote en wellicht eenzijdige nadruk op veiligheid.
- Het is voor het grote publiek moeilijk te doorgronden wat het 'aardbevingsbestendig maken', c.q. het versterken van objecten precies inhoudt.
- De insteek tot nu toe is vooral juridisch en technisch geweest. De bewoners voelen zich aanhoudend onvoldoende gehoord, ze voelen zich naast onveilig vooral ook onzeker over hun situatie en hun toekomst. Ze willen een toekomstperspectief op 'wonen'. Er is dringend behoefte aan een integrale (gebieds)visie

waarin duurzaamheid, krimp, gezond leven en gezond ouder worden en de versterkingsopgave worden gecombineerd; en hier moet regie op worden gezet.

- Het initiatief BuildinG is prima, maar de echte kennisdeling is nog in ontwikkeling. Regie op de te ontwikkelen kennis is dringend nodig. Deze wordt gerealiseerd door het EPI-kenniscentrum in Groningen, waarin naast de kennisinstellingen RUG, Hanze Hogeschool en Alfa-college, die hun kennis bundelen, ook wordt samengewerkt met private partijen, regionale overheden, werkpleinen en woningbouwcorporaties.
- De echte innovatie komt nog niet van de grond.

Op 20 september 2017 is het kennisinstituut BuildinG officieel geopend, een initiatief van de Hanze Hogeschool, TNO, de Economic Board Groningen en Bouwend Nederland. Tijdens de opening is door De Bouwagenda bij monde van haar voorzitter benadrukt dat de 'versterkingsopgave' in Groningen moet worden aangegrepen als een kans voor de regio, dat het niet kan zijn dat woningen ingrijpend worden versterkt zonder tegelijkertijd te worden verduurzaamd, dat alle kennis daartoe moet worden ontsloten en dat naar wegen moet worden gezocht om dat te laten gebeuren.

De Bouwagenda heeft eind november 2017 een bijdrage geleverd aan de door de NCG georganiseerde Marktconsultatie hoe het bouwkundig versterken in Groningen aan te besteden. De Bouwagenda heeft haar aanbevelingen mogen doen in de vorm van het aanreiken van de Procesaankpak 'Innovatie in de bouw'. Deze aanpak is erop gericht om in een intense dialoog en continue dialoog tussen opdrachtgevers, stakeholders, kennisinstututen en uitvoerende partijen te komen tot een aanbestedingsaanpak waarin innovatie gaat lonen en gaat leiden tot een daling van de kosten per product.

In 2017 is in het regeerakkoord duidelijk een nieuwe richting en perspectief ingeslagen voor Groningen. Ook de stevige inzet van het kabinet op verduurzaming biedt grote kansen om de gewenste koppeling met verduurzaming mogelijk te maken. De Bouwagenda heeft in dit kader aan het einde van

2017 bij de NCG een voorstel neergelegd om enkele binnenkort in het kader van de versterkingsopgave aan te pakken wijken aan te merken als 'Aardgasloze wijk' en daarmee een beroep te doen op een bijdrage voor verduurzaming uit het '€ 300 mio fonds van minister Wiebes' voor het jaar 2018. De NCG heeft daartoe in januari 2018 de wijk Opwierde-Zuid te Appingedam aangedragen, en vermoedelijk worden hier nog voorstellen aan toegevoegd.

Rode draad

De Bouwagenda brengt op diverse plaatsen haar aanbevelingen naar voren:

- Het ongeduld van de Groningers is groot. De aardbeving in Zeerijp heeft het gevoel van onveiligheid weer bovenaan de agenda geplaatst. Het versterken moet nu echt beginnen en nergens meer door worden vertraagd.
- Geen nieuwe organisaties optuigen, maar die organisaties versterken die het verschil kunnen maken en het vertrouwen hebben. Bouw voort op bestaande kennis en ervaring en pas aan waar nodig.
- Op dorpsniveau zijn er al vele gebiedsvisies ontwikkeld of in ontwikkeling. Er ligt al veel, gebruik deze, en breng ze op provinciaal niveau samen tot een nieuw perspectief voor de regio.
- Het is wel nodig daarin meteen de probleemgebieden mee te nemen. Zo is het scholenprogramma een succes, want de scholen moesten qua staat en aantal toch al op de schop. Een tweede prangende voorbeeld is de zorg en het zorgvastgoed, want die is in deze regio dringend aan herstructurering toe.
- De NPR (Nederlandse Praktijk Richtlijn voor aardbevingsbestendig bouwen) moet een aantal jaren worden bevroren en worden opgenomen in het Bouwbesluit en de toepassing moet voor alle situaties duidelijk zijn. Schep wel de ruimte om binnen de NPR met innovatieve ontwerp- en uitvoeringsoplossingen te kunnen komen.
- Er moet in 2018 worden gestart met de koppeling van verduurzaming met te versterken of nieuw te bouwen woningen. Energieneutraal en

aardgasloos zou daarbij het ambitieniveau moeten zijn. Vanuit de verduurzamings-veloppe zou daarvoor reeds in 2018 geld beschikbaar moeten komen om in vier tot vijf concrete wijken aan de slag te gaan, nog in 2018.

- Deze koppeling vraagt om innovatie op het gebied van ontwerp oplossingen, procesaanpak en bouwoplossingen. Die kan van de grond komen door partijen tot een gezamenlijk inzicht te laten komen waar de winst ligt en hoe die te bereiken is. De wijken bieden echte prototypes om daarna de goede innovaties op te schalen in een programmatische aanpak vanaf 2019.

Coalitie

De kerncoalitie van deze Road Map wordt tot nu toe gevormd door het Ministerie van EZK, het Ministerie van BZK, Nationaal Coördinator Groningen, Bouwend Nederland, BNA en BuildinG.

Speerpunten 2018

De concrete acties van De Bouwagenda in 2018 zullen zich vanuit haar rol als aanjager en verbinder richten op:

- het zorgen dat de eerste 'aardgasloze wijken' in 2018 echt van de grond gaan komen, en ook een vervolg voor de jaren daarna wordt ingezet;
- het zorgen dat op een manier wordt aanbesteed dat innovatie gaat lonen en opschaaling voor kostenreductie gaat zorgen, in een covenant-achtige samenwerking tussen opdrachtgevers en het bouwbedrijfsleven (= architecten, ingenieurs en bouwbedrijven);
- het zorgen dat de bij het CVW aanwezige kennis voor iedereen wordt ontsloten;
- het promoten dat voor Groningen een nieuw perspectief ontstaat, gebaseerd op het vele goede werk dat hier al door gemeentes is uitgevoerd.

‘Pensioengeld in scholenbouw zorgt voor win-win situatie’

Dick van Hal

Voorzitter Vereniging van Institutionele Beleggers in Vastgoed (IVBN)

Een win-winsituatie, met voor het onderwijs toekomstbestendige schoolgebouwen en voor pensioenfondsen een kans voor het rendabel investeren in maatschappelijk vastgoed. Zo beschouwt voorzitter Dick van Hal van de Vereniging van Institutionele Beleggers in Vastgoed (IVBN) het plan van De Bouwagenda om pensioenfondsen in heel het land te laten investeren in het duurzaam (ver)bouwen van scholen. Voordeel van de nieuwe constructie voor schoolbesturen is volgens hem dat die zich dan volledig kunnen concentreren op het onderwijs. Hij roept de besturen daarom op mee te werken aan het onderzoek naar de haalbaarheid van het plan.

Impactinvestering

De Taskforce Bouwagenda stelt voor om het eigendom en het gebruik van schoolgebouwen te splitsen en de (ver)bouw en verduurzaming van die gebouwen over te laten aan institutionele beleggers. Waarna schoolbesturen de gebouwen van deze beleggers huren. Van Hal geeft aan dat pensioenfondsen geïnteresseerd zijn in dit idee, omdat bij beleggen in schoolgebouwen de driehoek 'rendement-maatschappelijke meerwaarde-risico' aansluit bij hun investeringsbeleid als langetermijnbelegger. "Beleggen voor de lange termijn door pensioenfondsen past goed bij beleggen in vastgoed, waarbij ook sprake is van een tijdschhorizon van twintig, dertig jaar. Bovendien is het een vorm van impactinvestering die steeds meer institutionele beleggers aanspreekt. Dus met gunstig rendement een bijdrage leveren aan een maatschappelijk doel, in dit geval duurzame en gezonde scholen voor nieuwe generaties."

Projecten bundelen

Opdat pensioenfondsen kiezen voor de financiering van scholenbouw, moet het wel tot een bundeling komen van (ver)bouwprojecten tot een omvang die financieel aantrekkelijk is voor die fondsen, legt de IVBN-voorzitter uit. "Als het bij een paar schooltjes blijft, gaat het plan niet vliegen." Op tien miljoen euro schat hij de investering waarvan minimaal sprake moet zijn wil een pensioenfonds instappen. De Bouwagenda dringt ook aan op een bundeling van projecten. Opdat ook kleinere bedrijfs(tak)pensioenfondsen mee kunnen instappen in projecten is Van Hal er voorstander van dat er een gezamenlijk scholenfonds komt als gespecialiseerde partij tussen schoolprojecten en beleggers in. In die organisatie kan ook de kennis worden gebundeld die nodig is voor het realiseren van projecten en voor het beheer en onderhoud ervan: "Zodat het wiel niet telkens opnieuw moet worden uitgevonden zoals bij scholenbouw nu nog vaak het geval is."

Waardevast

De IVBN-voorzitter verzekert dat beleggen in schoolgebouwen zoals bedoeld in De Bouwagenda niet indruist tegen de belangen van pensioenverzekerden: "Juist door die combinatie van maatschappelijke bijdrage en langetermijnfocus past

het bij het rendements-risicoprofiel van institutionele beleggers en staat het garant voor het kunnen uitbetalen van waarde vaste pensioenen." Het risico van deze vorm van impactinvestering is volgens hem beperkt, zeker als er zoals in de huidige situatie sprake blijft van gemeentegarantie. Bepalend voor het rendement is ook de eindwaarde van de belegging. "Daarom is het ook belangrijk dat bijvoorbeeld in gebieden die vergrijzen schoolgebouwen die overbodig raken een andere bestemming kunnen krijgen, zodat je die als belegger dan niet naar nul hoeft af te schrijven."

Kwaliteitssprong

Schoolbesturen hoeven er volgens Van Hal ook niet bevreesd voor te zijn dat pensioenfondsen als eigenaren van schoolgebouwen de huren fiks zullen opschroeven. "Mits gemeenten dus het huurcontract blijven garanderen, want daardoor kun je als verhuurder lagere huren rekenen." Hij sluit niet uit dat huren wel iets omhoog zullen gaan, als gevolg van de 'kwaliteitssprong' die schoolgebouwen dan zullen hebben ondergaan. En ook doordat het onderhoud dan in de huur is verrekend, waar nu gemeenten daar nog telkens geld voor moet vrijmaken. "Je zult zien dat als scholen straks in een up-to-date gebouw zitten zonder dat ze daar zelf naar hoeven om te kijken, ze per saldo niet duurder uit zijn."

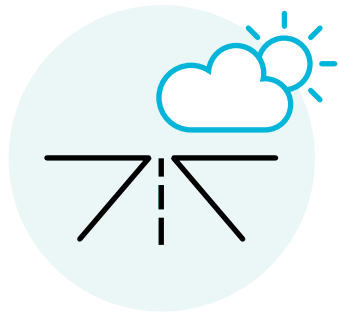
Marktverkenning

Los van de prototype-projecten die zijn voorzien, verwacht Van Hal dat het nog wel enige tijd vergt voordat het scholenfonds als beleggingsinstrument en gespecialiseerde tussenpartij een feit is en er een begin kan worden gemaakt met het op grote schaal aanpakken van (ver)bouwprojecten. "Het is nu voor alle partijen nog allemaal heel prematuur. De volgende stap is dat wij als IVBN met de Taskforce overleggen over de hoofdlijnen van de nieuwe systematiek en dat er een marktverkenning komt om te peilen hoe onderwijsinstanties, het Ministerie van OCW, gemeenten en beleggers erin staan en onder welke voorwaarden." Zijn eigen achterban roept hij op er vooral een mooie kans voor impactinvestering in te zien. Voor schoolbesturen is het volgens hem een kans om af te zijn van alle gebouw-beslommeringen en zich volledig te kunnen toeleggen op onderwijs.

H4

Hoe staat
het met de
**overkoepelende
thema's?**

De Bouwagenda bevat naast de Road Maps ook zes dwarsdoorsnijdende, overkoepelende thema's. Op de thema's zijn de volgende resultaten tot nu toe behaald:

‘Gezamenlijke aanpak kan personeelstekort in de bouw oplossen’

Doekle Terpstra
Voorzitter UNETO-VNI

Het wordt een uitdaging om de komende jaren aan voldoende personeel te komen in de bouw- en technieksector. Tienduizenden nieuwe arbeidskrachten zijn nodig, terwijl de instroom stukt. UNETO-VNI-voorzitter Doekle Terpstra is van mening dat het belangrijk is om een gefocuste agenda te hebben met alle betreffende partijen om dit probleem op te lossen. De Human Capital Agenda van De Bouwagenda kan hierbij volgens hem uitstekend als aanjager fungeren.

Het interessante is volgens Terpstra dat het tekort zich niet enkel in de klassieke beroepen op vmbo-niveau manifesteert, maar eigenlijk in de hele keten, tot op hbo- en wo-niveau. “Zo heeft in de technische installatiebranche een aantal bedrijven grote behoefte aan dataspecialisten, mede door de komst van bijvoorbeeld predictive maintenance. De sector digitaliseert én innoveert in sneltreinvaart. Alle technische systemen zijn tegenwoordig verbinden via ICT. Techniek is steeds vaker de enabler voor het oplossen van maatschappelijke vraagstukken, zoals het terugdringen van de CO2-uitstoot in de gebouwde omgeving, slimme mobiliteit, veiligheid, de leefbaarheid in onze steden en een up-to-date infrastructuur. Al die vraagstukken kunnen we alléén oplossen met techniek.”

Beroepsonderwijs verwaarloosd

Hij is dan ook van mening dat de sector onherkenbaar zal veranderen en een van de belangrijkste sectoren van Nederland wordt. “De technische dienstverlening wordt in toenemende mate spelbepaler in grote transitie, maar de sector is er nog niet in alle opzichten klaar voor. Dat heeft enerzijds te maken met het tekort aan technici in de hele keten, en anderzijds met de wijze waarop we in Nederland zijn omgegaan met het beroepsonderwijs. Zo hebben we als ouders onze kinderen gestimuleerd om naar het algemeen vormend onderwijs te gaan en komen we er nu achter dat we daarmee de hele ontwikkeling van het beroepsonderwijs zijn vergeten.” Toch is de situatie volgens de UNETO-VNI-voorzitter niet kansloos: “Ik ben ook aanjager van het Techniekpact, dat zich inzet om de aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt in de technieksector te verbeteren en het tekort aan technici terug te dringen. We hebben de afgelopen jaren getracht om de instroom bij de opleidingen te vergroten en die missie slaagt in toenemende mate. Met name bij het vmbo hebben we echter nog wel een wedstrijd te roeien. Maar het gaat beter doordat we erin slagen om te communiceren dat techniek de toekomst is, en daar willen jonge mensen zich aan binden.”

Veelkoppig monster

Het verkrijgen van voldoende technici is echter een veelkoppig monster, met meerdere oplossingen, aldus Terpstra. “De samenwerking met

het onderwijs moet goed zijn, je moet daarnaast nadenken over de aantrekkelijkheid van techniek, maar ook over zij-instroom. Ik denk dat het thema van levenslang leren te veel suggereert dat we het conceptueel op kunnen lossen, terwijl het er veel meer om gaat dat we de leercultuur in onze bedrijven bevorderen. Daar staat ons binnen onze sector, en ik denk binnen de hele bouwkolom, nog wel het een ander te doen. Dan denk ik onder meer aan het flexibiliseren van onderwijs. Het gaat erom een aantal knelpunten in samenhang aan te pakken. Daar hebben we alle partijen voor nodig: het bedrijfsleven, de overheid én natuurlijk het onderwijs zelf.”

Human Capital

Hoewel samenwerking tussen onderwijs en bedrijfsleven toeneemt, is deze volgens Terpstra nog niet goed genoeg. “We moeten nog meer de aandacht richten op Human Capital, want zonder mensen krijgen we het niet gerealiseerd. Dat is meteen de toegevoegde waarde van de Human Capital Agenda van De Bouwagenda. Het is belangrijk om een gefocuste agenda te hebben met alle partijen aan boord die ervoor willen lopen. In mijn sector staan heel veel leden te trappelen om hier een rol in te gaan vervullen.”

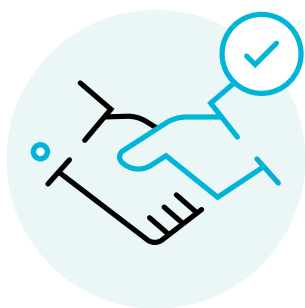
Versnelling

Zo discussieert UNETO-VNI mee aan meerdere sectortafels. “We kijken ook binnen onze vereniging naar de bijdragen die wij kunnen leveren aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken met behulp van onze expertise, de techniek.” Partijen die samenwerken in de bouwkolom vinden elkaar daarbij steeds beter, aldus de voorzitter. “Als ik kijk naar de samenwerking tussen Bouwend Nederland en UNETO-VNI, dan maken we echt stappen op brancheniveau. Maar ook binnen de sector gebeurt dat; ik zie dat er steeds meer op basis van gelijkwaardigheid wordt samengewerkt. Een optimale toepassing van bijvoorbeeld duurzame technologie vraagt om versterking van de ketensamenwerking, meteen vanaf de ontwerpfase. Alleen op die manier kunnen we een optimaal eindproduct voor de klant realiseren. De Bouwagenda kan dit proces versnellen. Hoe meer er wordt gedeeld en samengewerkt, hoe groter uiteindelijk de opbrengst voor de bedrijven zelf zal zijn en hoe groter de opbrengst ook voor Nederland is.”

Thema 1

Samenwerken vanuit vertrouwen

2017

- Juridische toets gedaan op beter benutten van samenwerking tussen opdrachtgevers en opdrachtnemers en het delen van expertise
- Organiseren (financiële) steun G4 en Rijk
- In Amsterdam, Alkmaar en Rotterdam zijn MKB-Convenanten getekend
- Vaststelling van een gezamenlijke Stip op Horizon tussen marktpartijen en de gemeente Rotterdam over wat we over 5 jaar als 'Normaal' beschouwen in samenwerking en aanbesteding

2018 e.v.

- Een MKB-convenant tekenen voor Utrecht, Den Haag, Groningen, Nijmegen
- Er ligt een uitgewerkte Marktvisie met duidelijke afspraken

2021

- Heldere en concrete afspraken maken over toedeling van risico's is 'normaal'
- Vroegtijdige pre-concurrentiële kennisdeling en -inbreng is geborgd in het proces
- Professioneel opdrachtgeverschap is ontwikkeld
- Opdrachtgevers geven aan opdrachtnemers de gelegenheid om hun vakmanschap en onderscheidend vermogen in te brengen in de uiteindelijke oplossing van projecten,
- Opdrachtgevers hebben een daarbij passende inkoop-strategie ontwikkeld en geïmplementeerd in de eigen organisatie

De ambitie van dit thema is het fundamenteel veranderen van cultuur en werkwijze in de bouw waardoor focus op duurzaamheid, samenwerking, innovatie en levensduur dominant wordt bij aanbestedingen. De inkoopstrategie van betrokken partijen in de bouwketen biedt maximale ruimte voor inbreng van onderscheidend vermogen in technisch, kwalitatief, financieel, innovatief en procesmatig opzicht voor de oplossing van projecten.

Hierbij willen we in 2021 het volgende hebben gerealiseerd:

- Heldere en concrete afspraken maken over toedeling van risico's is 'normaal'.
- Vroegtijdige pre-concurrentiële kennisdeling en -inbreng is geborgd in het proces.
- Opdrachtgevers geven aan opdrachtnemers de gelegenheid om hun vakmanschap en onderscheidend vermogen in te brengen in de uiteindelijke oplossing van projecten.
- Opdrachtgevers hebben een daarbij passende inkoopstrategie ontwikkeld en geïmplementeerd in de eigen organisatie.
- Professioneel opdrachtgeverschap en professioneel regisserend opdrachtgeverschap is ontwikkeld.

Afgelopen jaar: de opgave in beeld

Het afgelopen jaar is binnen dit thema gewerkt aan onder andere de volgende zaken:

- het sluiten van coalities met MKB-bedrijven en gemeenten voor toepassen MKB-convenant;
- juridische toets op beter benutten van

samenwerking tussen opdrachtgevers en opdrachtnemers en het delen van expertise;

- organiseren (financiële) steun G4 en Rijk;
- organisatie conferentie MKB-convenant in Q3 2018;
- met kernteam Marktvisie (en daaraan verbonden koepels) afspraken gemaakt over verdere vervolg en uitwerking Marktvisie;
- gesprekken opschaling convenant NL met onder andere Den Haag, Limburg, Rijkswaterstaat, UvW;
- er lopen gesprekken over rijksbijdrage convenant NL;
- er is een gezamenlijke stip op de horizon vastgesteld tussen marktpartijen en de Gemeente Rotterdam die de 'Normaal' aangeeft binnen vijf jaar inzake samenwerking en aanbesteding.

Daarnaast is er in het regeerakkoord het volgende gerealiseerd:

- De Rijksoverheid betaalt altijd binnen dertig dagen en stimuleert bedrijven en andere (semi) overheden het betaalgedrag overeenkomstig te verbeteren.

- Om regionale kansen te benutten sluit de Rijksoverheid “deals” met decentrale overheden, waarin de partijen zich verplichten om samen aan nieuwe oplossingen te werken.
- De overheid gaat haar inkoopkracht beter benutten voor het versnellen van duurzame transities, inschakelen van kwetsbare groepen en om innovatief in te kopen.

Mogelijke prototype(n) hierbij zijn:

- open MKB-convenant Nederland;
- gesprekken met betrekking tot de mogelijkheden voor een nieuw MKB-convenant voor Zuid-Limburg;
- coalitievorming ontwikkelen bij marktpartijen (groot en klein).

Coalitie

De coalitie bestaat uit Bouwend Nederland, NLIingenieurs, UNETO-VNI, AFNL (MKB-INFRA), ProRail, MinlenW, Unie van Waterschappen, Vereniging van Waterbouwers en G4-32.

Speerpunten 2018

Tot de speerpunten behoort de uitvoering van activiteiten van het Kernteam Marktvisie, verbreden van het MKB-convenant, professioneel opdrachtgeverschap en professioneel regisserend opdrachtgeverschap. Essentieel hierbij is om ook daadwerkelijk anders met elkaar te gaan werken in bestaande grote, maar vooral ook routinematige, projecten. Door praktijkgerichte implementatie het maatschappelijk nut te verhogen. Concreet behelst de aanpak onder andere:

- sluiten van coalities met MKB-bedrijven en gemeenten voor toepassen van werkwijze MKB-convenant;
- een MKB-convenant tekenen voor Utrecht, Den Haag, Groningen, Nijmegen;
- in Amsterdam, Alkmaar en Rotterdam zijn MKB-convenanten getekend. Dordrecht, Drechtsteden en de gemeenten in de Alblasserwaard staan op het punt van tekenen;
- in Rotterdam zijn alle routinematige projecten convenant-projecten, tenzij;
- nauw samenwerken met het Kernteam Marktvisie bij de implementatie van de Marktvisie en Leidende Principes.

Thema 2

Wet- en regelgeving (Aanbesteden)

2017

- Afronding van het Actieplan Beter Aanbesteden.
- Oprichting Ruimte in Regels (RiR) van het Ministerie van EZK om belemmeringen in wet- en regelgeving bij innovatie weg te nemen
- Een 'Procesaanpak innovatie in de bouw' is opgesteld, die leidt tot een werkbare, pre-concurrentiele en innovatieve aanpak van vraagstukken

2018 e.v.

- Seminar voor de Bouwsector in samenwerking met Ruimte in Regels om top belemmeringen wet- en regelgeving in innovatie te benoemen.
- Een experimenteer- en leeromgeving wordt opgezet onder de werktitel "Legal Lab"
- Concrete voorstellen voor samenwerkings- en aanbestedingsarrangementen die investeren in innovatie belonen en samenwerking bevorderen.

2021

- Wet- en regelgeving is waar nodig aangepast
- Er is ruime ervaring met prototypes van aanbestedingen

2050

- 30% productiviteitsstijging en kostenbesparing
- Een nieuw aanbestedingsbeleid gebaseerd op samenwerking en bundeling van kennis

Bij het streven naar een volledig energieneutrale en circulaire gebouwde omgeving in 2050 zijn de bestaande traditionele oplossingen niet meer toereikend. Vanuit de crisis waar ook de bouwsector zich van herstelt, is het zaak daarom niet op de oude voet door te gaan. Er zijn nu nieuwe en innovatieve antwoorden nodig: innovaties die leiden tot snellere, slimmere, duurzame, veilige en goedkopere oplossingen.

De opgaven waarvoor Nederland nu staat zijn qua omvang, complexiteit en impact zo groot dat alleen excelleren in het bestaande onvoldoende is om op de grote nieuwe maatschappelijke uitdagingen een tijdig antwoord te hebben. Nieuwe bouwtechnieken, -processen, -materialen en een omslag in het denken en houding zijn essentieel. Er is behoefte aan radicale, grote en meer complexe innovaties. Hiervoor is de bouwketen echter te versnipperd, wordt er onvoldoende mogelijkheid geboden om met innovatie in een aanbestedingsmarkt te concurreren, en zijn de volumes te klein om substantiële investeringen terug te kunnen verdienen. Er is op deze terreinen in de bouwketen (overheid, markt, financiers en kennisinstellingen) nog veel te winnen.

Afgelopen jaar: de opgave in beeld

In 2017 kwamen diverse initiatieven samen die bijdragen aan het bereiken van de hierboven beschreven doelen:

- Afronding van het Actieplan Beter Aanbesteden. Opgesteld in opdracht van het

kabinet door dhr. Huizing, in samenwerking met de brede bouwsector. Er zijn 23 concrete acties en eigenaren benoemd.

- Het Opdrachtgeversforum, waarin de grote aanbestedende (semi)overheidsdiensten van Nederland zijn vertegenwoordigd, heeft zich nadrukkelijk gemeld bij de Taskforce om een actieve rol te spelen in de Road Maps en thema's.
- Het initiatief Ruimte in Regels (RiR) van het Ministerie van EZK is specifiek opgericht om belemmeringen weg te nemen die ondernemers ervaren in wet- en regelgeving bij innovatie.
- In opdracht van Bouwend Nederland is een Procesaankpak 'Innovatie in de bouw' opgesteld, die leidt tot een werkbare, pre-concurrentiële en innovatieve aanpak van vraagstukken.

Rode draad

De Taskforce heeft de volgende doelen centraal gesteld:

- Een radicale omslag in houding en gedrag voor het innovatief inkopen. Niet noodzakelijkerwijs door het aanpassen van de Aanbestedingswet

of reeds bestaande contractvormen, maar juist door het erop aandringen om binnen de wet en de bestaande mogelijkheden optimaal te benutten. En door aan te dringen op het gebruik van een contract- en samenwerkingsvorm die past bij de specifieke opgave.

- Een betere coördinatie en risicodeling in een pre-competitieve sfeer te bewerkstelligen, waarbij alle betrokkenen, inclusief toezicht-houders, worden meegenomen in het risicobewustzijn.
- Het creëren van experimenteeruimte en -middelen om bedrijfseconomisch onrendabele toppen en risico's af te dekken en uitzicht op opschaling van toepassing van innovaties.
- Toepassing van de intenties die zijn opgenomen in de door de marktpartijen en diverse overheden gezamenlijk opgestelde convenanten, Marktvisies en Leading Principles.
- Een overheid die samen met de bouwsector financiële middelen beschikbaar stelt voor het mogelijk maken van vernieuwende en structurele innovatie.

Coalitie

Gestreefd wordt naar brede betrokkenheid van opdrachtgevende en opdrachtnemende partijen. Doel is immers om te komen tot aanbestedingsarrangementen die samenwerking in de keten en meerwaarde bevorderen en investeren in innovatie lonend maken. Hierbij wordt in ieder geval gedacht aan Bouwend Nederland, NLIIngenieurs, UNETO-VNI, AFNL (MKB-INFRA), BNA, NEPROM, ProRail, Rijkswaterstaat, RVB, OG-forum, Unie van Waterschappen, Vereniging van Waterbouwers en G4-32.

Speerpunten 2018

De Taskforce ziet voor 2018 de noodzaak om deze initiatieven verder te verbinden en aan te jagen:

- In nauwe samenwerking met publieke en maatschappelijke opdrachtgevers en met ontwerpende, realiserende en exploiterende marktpartijen zal een experimenteer- en leeromgeving worden opgezet, om markt- en samenwerkingsarrangementen te ontwikkelen, die leiden tot de beoogde schaal- en kwaliteitssprong. De werktitel is "Legal Lab". In de Road Maps kunnen deze arrangementen worden getest en doorontwikkeld. Er zal actief worden samengewerkt met partijen die werken aan de concretisering van de Marktvisie.
- De Taskforce zal waar mogelijk en waar dat bijdraagt aan het behalen van de doelen van De Bouwagenda de 23 actielijnen en actie-houders uit het rapport Huizing assisteren en faciliteren. Dit met het doel de juiste condities te creëren om ook de daadwerkelijke uitvoering van deze acties aan te jagen.
- In samenwerking met het initiatief Ruimte in Regels wordt in 2018, specifiek voor en met de bouwsector, een seminar georganiseerd om te komen tot een top belemmeringen in wet- en regelgeving die innovatie in de bouw tegenhouden. Daaruit komen concrete aanbevelingen voor stimulerende maatregelen die binnen een te bevestigen tijdsbestek moeten zijn opgelost.

Thema 3

Digitalisering en informatisering

2017

- Verkenning opgave met stakeholders en het inzichtelijk maken van
- Smeden van de kerncoalitie
- Verkenning en benoeming van de opgave door de verschillende stakeholders

2018 e.v.

- Het sluiten van een 'digitaliseringsdeal' van de grote opdrachtgevers samen met de gehele bouwketen, op het gebied van uitvraag, standaarden, eigenaarschap data en datadeling en implementatie van een digitale infrastructuur

2021

- Open BIM standaarden doorontwikkeld, geïmplementeerd en internationaal aangesloten
- Centrale gezamenlijke regie op digitale- en informatiseringsagenda
- Digitalisering en informatisering verankerd in wet- en regelgeving en standaard-eis bij overheidsaanbestedingen
- Onderwijsinstellingen sturen actief op integratie digitalisering en informatisering

2050

- 30% productiviteitsstijging en kostenbesparing

Diverse maatschappelijke opgaven zoals duurzaamheid, levensloop bestendig wonen, en realisatie van smart city's zijn afhankelijk van digitalisering en informatisering in de bouw. Denk aan bijvoorbeeld circulair bouwen, inzet van domotica, gezonder binnenklimaat, en het verbinden van voorzieningen in de smart city. Daarnaast is de bouwopgave vanuit De Bouwagenda omvangrijk en de productiviteit laag ten opzichte van andere sectoren. Betere benutting van digitalisering en informatisering is een belangrijke 'aanjager' in het mogelijk maken van een productiviteitssprong.

De oplossing schuilt niet in harder werken, maar in energie-efficiënter, duurzamer, slimmer en transparant werken. Deze sprong is nodig om de diverse maatschappelijke opgaven op tijd te realiseren. Door verdergaande digitalisering en informatisering wordt het voor de bouwsector mogelijk om sneller te innoveren en de productiviteit substantieel te verbeteren. Denk aan industrieel bouwen, met prefabricage in de fabriek en plug-and-play op de bouwplaats. Maar ook aan het verhogen van de kwaliteit van leven, bijvoorbeeld door langer comfortabel thuis te kunnen wonen door de inzet van slimme ICT en automatisering in woningen. Om efficiency, proces en kwaliteit te vergroten, worden er veel verschillende initiatieven in de markt ontplooid op het gebied van digitalisering, maar de regie is beperkt en samenwerking niet optimaal. Al wordt er veel geïnvesteerd, bij opschaling loopt men tegen problemen aan (informatie-uitwisselingsproblemen, kennis en competenties blijven achter, de aanhaking van de wetenschappelijke wereld is ad hoc etc.). Hierdoor bereiken we niet de versnelling die mogelijk is. Dit moet verbeteren om meer waarde voor de maatschappij te

creëren – er liggen enorme kansen. Zodat mensen in de gebouwde omgeving gelukkig kunnen wonen, werken en recreëren. Hierbij liggen er mogelijkheden voor zorgvuldig (her)gebruik c.q. minimalisering van grondstoffen en energie. Daarnaast liggen er kansen voor het creëren van nieuwe waarde c.q. economische groei door nieuwe diensten en export van kennis.

Afgelopen jaar: de opgave in beeld

In 2017 is met de stakeholders de opgave verder verkend. Hieruit kwam als hoofdlijn naar voren dat er duidelijkheid moet komen over:

- randvoorwaarden bij openbare digitalisering (basisregistraties);
- het opnemen van relevante standaarden in wet- en regelgeving (Omgevingswet, WKB) voor versnelde standaardisering bij gebruik van BIM;
- het voorschrijven van open standaarden en digitale indiening (bij gebruik van BIM) door alle (semi)overheidsopdrachtgevers. De bouwketen zal zichzelf open standaarden en

werkwijzen moeten opleggen die aan haar eigen behoefte en aan de vraag van de opdrachtgevers voldoet;

- het creëren van innovatieruimte voor digitalisering in aanbestedingen door het verplichtstellen van innovatie met een waarde van 5% van de aanneemsom. Aandacht voor cybersecurity;
- gezamenlijke (overheid en markt) en doelgerichte investeringen in digitalisering, met tot doel te komen tot een hogere productiviteit en versnelling in de realisatie van de doelen van De Bouwagenda;
- het gebruik van de data en de leerpunten bij (semi)overheidsaanbestedingen om zo het leereffect voor de hele keten beschikbaar te maken.

Coalitie

De Kerncoalitie bestaat, vooralsnog, uit het Ministerie van EZK, Ministerie van BZK, BIR/BIM-Loket (en de partners hiervan), Rijkswaterstaat, Rijksvastgoedbedrijf, ProRail, Bouwend Nederland, UNETO-VNI. Nadrukkelijk is het de wens dat de 'deal' een breed draagvlak kent, ook/met name van individuele (MKB-)bedrijven. In aanloop naar de ondertekening van de deal en de uitwerking daarvan, wordt daaraan extra aandacht besteed.

Speerpunten 2018

In januari heeft de Kerncoalitie afgesproken om medio 2018 een 'digitaliseringsdeal' te sluiten. Dit wordt een deal van de grote opdrachtgevers samen met de gehele bouwketen om toe te groeien naar een digitaal volwassenheidsniveau, met afspraken over:

- een eenduidige uitvraag vanuit de opdrachtgevers op basis van open standaarden en afspraken die de markt zichzelf wil opleggen, om vanaf een bepaalde datum open platformen te creëren;
- eigenaarschap van data en mogelijkheden voor publieke datadeling voor hergebruik als het openbare aanbestedingen betreft;
- benodigheden voor verdere implementatie (zoals opleiding, doorontwikkeling etc.) van de digitale infrastructuur met een centrale regie.

Thema 4

Human Capital

2017

- Werkconferentie Human Capital Agenda Bouw
- Contouren opgaven geschetst en coalitie gesmeed

2018 e.v.

- Kwalitatieve en kwantitatieve uitwerken van de opgaven binnen de opleidings- en arbeidsmarkt
- Human Capital Agenda van de Bouw opstellen
- Akkoord voor Menselijk Kapitaal 2.0 sluiten
- Politiek bewustzijn creëren van de sociale component van maatschappelijke opgaven omtrent de energietransitie

2021

- De Bouw is als aantrekkelijke werkgever op weg naar ten minste 50.000 extra benodigde banen op alle niveaus
- De leercultuur binnen de Bouw is aangejaagd en organisaties zijn lerend ingesteld
- Er is een flexibel en vraaggestuurde opleidings- en kennisinfrastructuur
- Er wordt sectoraal samengewerkt vanuit complementariteit

2050

- Er is voldoende aanbod aan goed geschoolde medewerkers voor uitvoering bouwopgaven
- De bouw staat bekend als zeer aantrekkelijke werkgever

Het aantrekken van de markt leidt tot een direct tekort van werknemers in de branche en wat de noodzaak voor een Human Capital Agenda op korte termijn tastbaar maakt. Tegelijk willen we het dak repareren als de zon schijnt en niet alleen nadenken over de kwantitatieve opgave op korte termijn, maar ook over de kwalitatieve op lange termijn. Het Klimaatakkoord laat zien dat de energietransitie ‘here to stay is’. Wat betekent het voor de competenties en het profiel van de werknemer van de toekomst om het huis of de brug van de toekomst te bouwen? De Human Capital Agenda voor de Bouw wil deze toekomstvisie bieden.

Door de Europese energiedoelstellingen en het ambitieniveau binnen de Road Maps voor 2021, 2030 en 2050 neemt de verduurzaming van de gebouwde omgeving in de komende jaren een grote vlucht. Deze ontwikkeling gaat hand in hand met een snel groeiend aanbod aan innovaties en nieuwe producten, mede als gevolg van de toenemende invloed van industrialisering, robotisering en digitalisering. Om de ‘nieuwe opgaven’ toekomstgericht, circulair en duurzaam te kunnen realiseren, zullen er voldoende geschoolde medewerkers moeten zijn die beschikken over deels nieuwe competenties en kennis. Op de korte termijn is bekend dat de komende vijf jaar 40.000 man/vrouw nodig is om uitstroom van oudere werknemers in de bouw op te vangen (onderzoek EIB en Vollandis). Dit komt bovenop de 70.000 vakmensen die sinds de economische crisis de bouw hebben verlaten. Daarnaast zijn bijna 70.000 vakmensen in de bouw- en installatiebranche in 2020 niet meer voldoende gekwalificeerd. Om tot voldoende gekwalificeerd personeel te komen, moet de hele sector gaan investeren in de kwaliteit van productie en vakmanschap, een excellente opleidings- en onderwijsin-

frastructuur, opleidingen flexibel en vraaggestuurd maken, de vraagarticulatie verankeren en het inzetten op kennisontwikkeling en competenties. Sociale innovatie zal hierin een rol spelen, omdat dit naast technologische innovatie van belang is voor onder andere de adaptie en disseminatie van kennis. Hiervoor is een sectorbrede ‘revolutie’ nodig, waarin bedrijfsleven, kennispartners, overheden, beroepsonderwijs en de bonden samen komen tot een Human Capital Agenda voor de Bouw waarin de toekomstige opgaven samen opgepakt worden.

Afgelopen jaar: de opgave in beeld

De basis voor de Human Capital Agenda is in 2017 gelegd, en de contouren van de opgaven zijn geschetst. Er zijn verschillende partijen bijeen gekomen, vanuit het onderwijs, opdrachtgevers en werknemers, om samen de grondslag te leggen voor een Human Capital Agenda voor de Bouw. Hieruit zijn in gezamenlijkheid vier hoofddoelen geformuleerd als speerpunten voor de Human Capital Agenda. Dit zijn:

1. de bouw als aantrekkelijke omgeving voor talent op alle niveaus;

2. aanjagen leercultuur en lerende organisaties;
3. flexibele en vraaggestuurde opleidings- en kennisinfrastructuur bouwen;
4. samenwerken vanuit complementariteit (Techniepact, Topsectoren).

Daarnaast zijn de kwalitatieve en kwantitatieve opgaven in brede lijnen geschetst. Een brede coalitie is gevormd. De uitdaging voor aankomend jaar is om met deze coalitie gezamenlijk tot een breed gedragen strategische agenda te komen en eigenaarschap aan te wakkeren bij de betrokken belanghebbenden.

Coalitie

De coalitie bestaat uit: MBO-raad, FNV, CNV, BN-UV, EIB, jongerenorganisaties, PO/VO/HBO-raad, TNO, technische universiteiten.

Speerpunten 2018

Om de uitvoering van een aantal thema's en Road Maps te borgen, is de Human Capital Agenda essentieel. Door het realiseren van een excellente kennisinfrastructuur wordt een leven lang ontwikkelen gefaciliteerd en gestimuleerd. Voor 2018 zijn de speerpunten het invullen van deze contouren, duidelijk krijgen wat er al in gang is gezet en waar extra inzet nodig is, en een meerjarenprogrammering ontwikkelen om de opgaven te realiseren. Hiervoor wordt samengewerkt met enkele raamwerkcoalities: het Techniepact 2020, Topsectoren, de Industriecoalitie en Platform Beta Techniek.

Concrete acties zijn onder andere:

- Kwalitatief en kwantitatief verder uitwerken van de doelstellingen. Uitzoeken welke competenties de werknemer van morgen moet hebben om het huis/de brug/de sluis etc. van de toekomst te bouwen.
- Het inzichtelijk maken van de top 10 grootste knelpunten waar de sector nu tegenaan loopt.
- Het opstellen en uitvoeren van een Dynamische Actie Agenda. Uitgangspunten hierbij:
 - Door het bedrijfsleven, overheid en kennisinstelling in gezamenlijkheid opgesteld en met kennis die aansluit op de opgaves per Road Map.
- Duidelijk omschreven ambities formuleren en eigenaren creëren, en duidelijkheid over wat er al loopt of in gang is gezet en wat nog niet.
- Duidelijke ambities formuleren en eigenaarschap creëren bij belanghebbenden om deze ambities te verwezenlijken.
- Hiervoor zoeken we de samenwerking op enkele raamwerkcoalities: het Techniepact 2020, Topsectoren, Industriecoalitie, Platform Beta Techniek en de Sectorkamer TGO.
- Aansluiting bij Techniepact en Topsectoren. Het bestuursakkoord 'Trots, Vertrouwen en Lef', dat de MBO Raad met het Ministerie van OCW heeft ondertekend, biedt mooie aanknopingspunten voor een verdere concretisering in De Bouwagenda.
- Vooral een rol met betrekking tot de lange termijn, de stip op de horizon, 2050 en de werknemers die nodig zijn voor het bouwen van het huis van de toekomst, de sluis van de toekomst, de school van de toekomst etc.
- Politiek vragen we aandacht voor de enorme opgaven op het gebied van menselijk kapitaal voor de brede bouwnijverheid. Human Capital in relatie tot de energietransitie en het Klimaat-akkoord dient politiek verankerd te worden in een agenda. Dit doen we mogelijk door een nieuw Akkoord voor Menselijk Kapitaal te sluiten. Hierbij zorgen we voor een goede aansluiting op het Nationaal Skills Akkoord, zoals benoemd in het regeerakkoord. In het najaar 2018 organiseren we een evenement waarin een dergelijk akkoord/samenwerkingsverband gepresenteerd wordt en de urgentie van de menselijk kapitaal opgaven in de bouw politieke urgentie krijgen.
- Eind 2018 ligt de basis voor dynamische meerjarenprogrammering met een duidelijke structuur en goede samenwerkingsverbanden, waarin iedereen inzicht heeft in welke acties er nog ondernomen moeten worden om daar vervolgens op te handelen.
 - Een stuurgroep bewaakt de vier hoofdoelen en de acties die hieruit voortvloeien.
 - Werkgroepen in een evenwichtige samenstelling van actoren uit het veld van onderwijs, werknemersorganisaties, kennis en jongerenorganisaties zullen zich bezighouden met de uitwerking van de vier doelen.

Thema 5

Ontwerpen vanuit een integrale visie

Er worden nog steeds kansen gemist om de gezonde, energieneutrale, goed bereikbare, OV-ontsloten, vitale gebieden, wijken en steden van de toekomst te ontwerpen en te ontwikkelen. Verbeeldingskracht is gewenst om tot een integrale programmatische aanpak te komen die over de grenzen van domeinen heengaat. Daarbij hoort ook het zoeken naar ruimte voor durf en diversiteit. Een nieuwe 'integrale aanpak' die nodig is om ook voor de toekomst een veilige en gezonde leefomgeving te borgen.

De Bouwagenda heeft de ambitie om duurzame leefomgevingen te creëren door middel van een integrale ontwerpaanpak. Het doel voor 2021 is om de integrale ontwerpaanpak op 5-10 ontwikkellocaties toe te passen en jaarlijks één Nationaal Icoonproject aan te wijzen dat de nieuwe werkwijze zichtbaar maakt.

Afgelopen jaar: de opgave in beeld

Voor dit thema is de eerste actie het instellen van een Ontwerp- en Ontwikkelplatform. De lancering vond plaats in het najaar tijdens een vergadering van de Bouwcoalitie. Platform31 heeft opdracht gekregen van De Bouwagenda om een start te maken met de opzet en de voorbereidingen te treffen voor de aanpak van een eerste referentieproject in Amsterdam. Er zal samen worden opgetrokken met het programma 'Stedelijke Transformatie: meer ruimte voor wonen' dat Platform31 uitvoert op initiatief van G40, G4, VNG, IPO, Bouwend Nederland, IVBN en NEPROM.

Rode draad

Het Ontwerp- en Ontwikkelplatform heeft tot doel om innovatie aan te jagen door een integrale benadering aan de hand van concrete locaties en/of projecten. In de geselecteerde opgaven worden verschillende maatschappelijke opgaven/thema's meegenomen als invalshoek. De kruisbestuiving tussen de verschillende disciplines die bij het platform betrokken worden, leidt tot slimme oplossingen die binnen de koker van de eigen discipline niet tot stand zouden komen. Daarvoor worden experts betrokken vanuit verschillende disciplines, zoals bouwers, architecten, ingenieurs, en experts vanuit verschillende thema's als duurzaamheid, energietransitie, infrastructuur en mobiliteit. De resultaten van de ontwerpessies worden gebundeld in een actieplan dat de casushouder richting geeft en dat als input dient voor de volgende sessies. Daarnaast worden de algemene lessen uit elk project geëxtraheerd om bij andere projecten binnen het Ontwerp- en Ontwikkelplatform te kunnen inzetten of elders in Nederland kunnen worden toegepast.

Coalitie

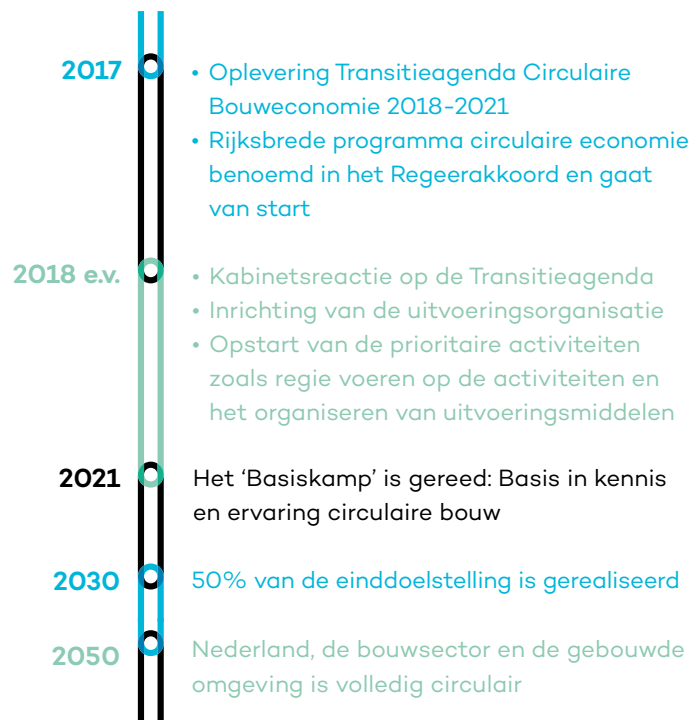
De Kerncoalitie wordt gevormd door een zestal (bestuurlijke) vertegenwoordigers van de Rijksbouwmeester, IngenieursNL, BNA, Neprom, Platform31 en het Ministerie van BZK.

Speerpunten 2018

De volgende te nemen stappen zijn de oprichting van het Ontwerp- en Ontwikkelplatform en het lokaliseren van prototypelocaties in 2018. De werkwijze van het platform wordt als eerste toegepast op de Road Map vervanging nieuwbouw en bijbehorende sub-Road Map verdichting en mobiliteit (zie ook Road Map 6). Potentiële prototypelocaties zijn de geplande Amsterdamse nieuwbouwlocaties Sluisbuurt en Haven-Stad.

Thema 6

Circulaire bouweconomie

De bouw- en infrasector staat voor een enorme transitie. Om klimaatverandering en verdere belasting van de aarde tegen te gaan, moeten we op een geheel andere manier gaan werken. Het betekent dat we onze gebouwen en infrastructuur zo gaan ontwikkelen dat alle materialen en grondstoffen herbruikbaar of biobased zijn en we geen fossiele energiebronnen meer gebruiken. De nadruk ligt op het realiseren van hoogwaardig(er) hergebruik (inclusief demontabel bouwen) en het gebruik van biobased in alle deelmarkten van de bouw. Nederland pakt deze uitdaging serieus op.

De ambitie is dat uiterlijk in 2050, maar liever veel eerder, de gebouwde omgeving circulair is. In 2030 willen we 50% van de einddoelstelling hebben gerealiseerd. Voor 2021 is het doel om een basis te leggen in kennis en ervaring om vervolgens de doelstellingen in 2030 en 2050 te realiseren.

Afgelopen jaar: de opgave in beeld

De Transitieagenda Circulaire Bouweconomie beschrijft de strategie om tot een circulaire bouweconomie te komen in 2050 en bevat de agenda voor de periode 2018-2021. De agenda is opgesteld door een Transitieteam van experts uit wetenschap, overheid en marktpartijen. De Agenda is onderdeel van het Rijksbrede programma Circulaire Economie en De Bouwagenda. Ze is opgesteld door een Transitieteam van experts uit wetenschap, overheid en marktpartijen onder leiding van Elphi Nelissen, tevens lid van de Taskforce Bouwagenda. De Transitieagenda Circulaire Bouweconomie sluit nauw aan op de strategie van De Bouwagenda om de bouwsector te versterken en Nederland toekomstbestendig te maken.

Ook is een directe verbinding gemaakt door de Human Capital Agenda voor de Bouw als uitgangspunt te nemen voor de sociale paragraaf van de transitieagenda. Het regeerakkoord bevat een aantal belangrijke randvoorwaarden die invulling geven aan onze ambitie:

- Als onderdeel van de klimaatopgave worden de afspraken uit het Rijksbrede programma Circulaire Economie en de transitieagenda's uit het Grondstoffenakkoord uitgevoerd. Daarbij legt het kabinet een extra accent op ontwikkeling en verspreiding van kennis en best practices.
- Het kabinet inventariseert tevens welke knelpunten in regelgeving, toezicht en handhaving duurzame innovaties in de weg staan en mogelijk opgelost kunnen worden.

Rode draad

Het kabinet geeft half juni 2018 een kabinetsreactie op de Transitieagenda Circulaire Bouweconomie. Vanuit De Bouwagenda is de ambitie om het thema zoveel mogelijk

handen en voeten te geven door het concreet te verbinden met de opgaves in de diverse Road Maps. De Transitieagenda stelt diverse concrete maatregelen voor om de circulaire bouweconomie te ontwikkelen. Zoals de aanbeveling dat vanaf 2030 alle overheidsaanbestedingen circulair zullen zijn. Vanaf 2023 zullen alle uitvragen van de overheid, landelijk, provinciaal en gemeentelijk, circulair zijn, tenzij dit niet (volledig) mogelijk is.

Andere maatregelen zijn dat er in 2020 een besluit ligt over de invoering van een verplicht materialenpaspoort, dat er op alle onderwijsniveaus en -richtingen aandacht is voor circulair bouwen en dat er subsidie komt voor het ontwikkelen van circulaire businessmodellen. Verder pleit de Agenda voor de oprichting van een kennisinstituut voor circulair bouwen, dat bij voorkeur wordt ondergebracht bij De Bouwagenda.

Coalitie

De coalitie van betrokken partijen bij dit thema wordt komende maanden ingevuld.

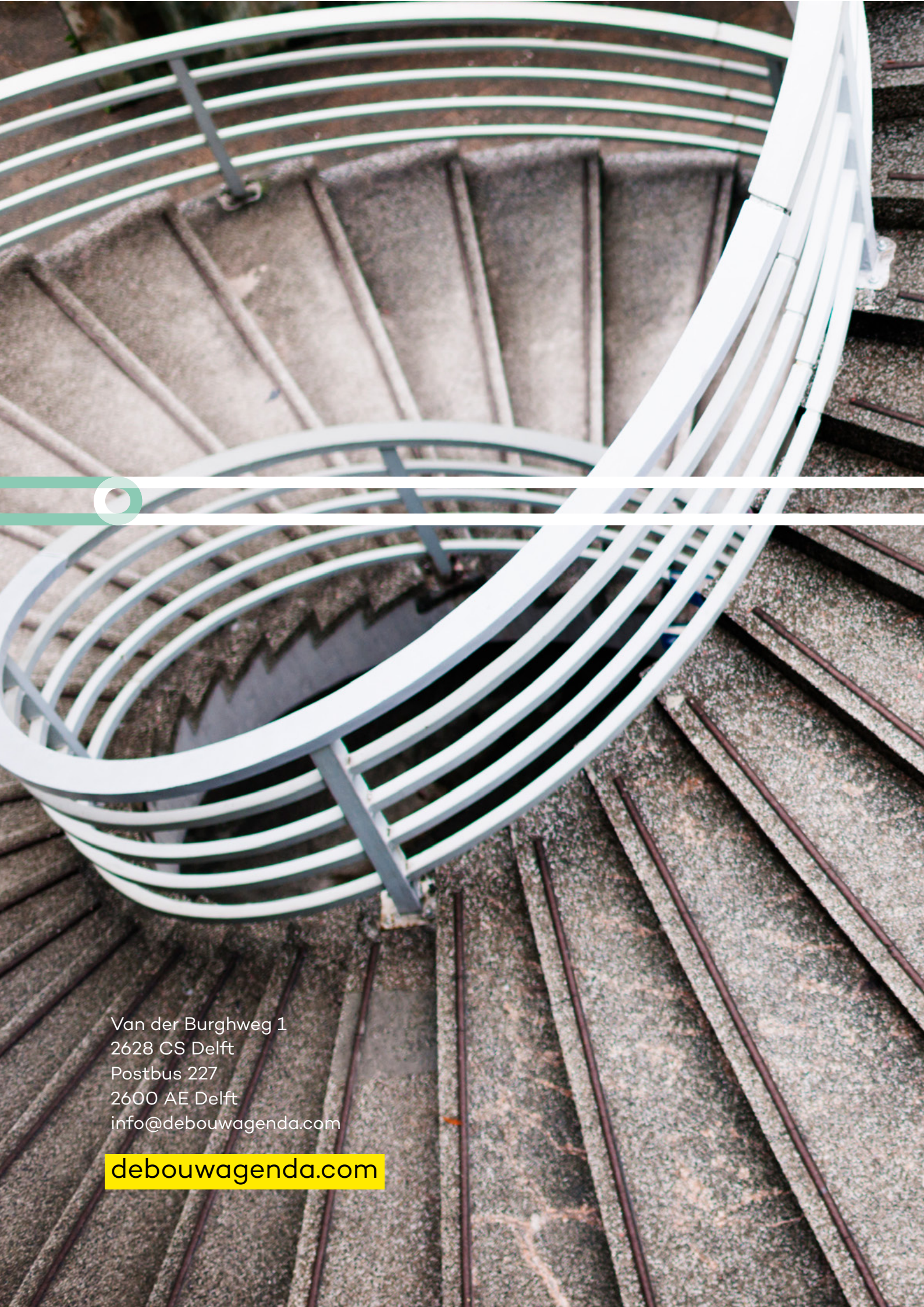
Speerpunten 2018

In 2018 zal de focus komen te liggen bij de inrichting van de uitvoeringsorganisatie en de opstart van de prioritaire activiteiten. Daarbij wordt zoveel mogelijk aangehaakt bij bestaande initiatieven onder andere bij verschillende opdrachtgevers en andere organisaties zoals Rijkswaterstaat, RVB, NEN, BNA en het platform CB'23.

Daarbij zijn de volgende prioriteiten vastgesteld:

- inrichting van programmabureau;
- bekendheid geven aan de agenda;
- draagvlak creëren voor de uitvoering ervan;
- regie op activiteiten;
- organiseren middelen voor de uitvoering.

Inhoudelijk betekent dit een communicatie over de Transitieagenda en circulaire bouweconomie, een netwerk opbouwen van partijen die nu al delen van de Agenda invullen, koplopers stimuleren en kennis uitwisselen en een start maken naar circulariteit meten, uitvragen en beoordelen.

Van der Burghweg 1
2628 CS Delft
Postbus 227
2600 AE Delft
info@debouwagenda.com

debouwagenda.com